

A MÁSODIK SZOLNOKI ÜTKÖZET (1849. MÁRCIUS 5.)

Bevezetés

Az 1848–1849. évi szabadságharc összecsapásai közül az 1849. március 5-i szolnoki ütközet a szélesebb közvélemény számára az ismertebbek közé tartozik. Köszönhető ez elsősorban annak, hogy 1849-ben a főhadszíntéren itt szenvedte el első, valóban súlyos veszteségekkel járó vereségét a cs. kir. hadsereg, és ezt a győzelmet elsősorban a már a Délvidéken magának nevet szerző, de országos ismertségre csak ez által emelkedő Damjanich János tábornok vívta ki. Így nem csoda, hogy az ütközethez kezdettől fogva számos „legendás történet” tapadt, és eseményei már a kortársak érdeklődését is kiváltották. Erre az igényre elsőként Jókai Mór reagált, aki hadijelentésekből, hírekből és szemtanúi beszámolókból megalkotta saját elképzelését a történekről, amelyet „romantikus köntösbe bújtatva” már 1850-ben *A két menyasszony* című novellájában a nagyközönség elé tárt. A számos toposzt tartalmazó írás lényegében mindmáig érezhető hatást gyakorolt a szélesebb közvélemény ütközetre vonatkozó elképzeléseire, és ezt csak tovább erősítették a népszerűsítő munkák (elsősorban Gracza György ötkötetes műve), amelyek elsősorban a résztvevők visszaemlékezésein alapultak. Bár a katonai szakírók és történészek összefoglalói már a XIX. század végétől jó néhány ellentmondásra rámutattak a népszerűsítő kiadványok leírásaiban, azok hatása azonban továbbra is erős maradt, és később a szakmunkákba is beszivárgott. Jelen írás – elsősorban a levéltári forrásokra támaszkodva – kísérletet tesz az ellentmondások feloldására, és az ütközet lefolyásának eddignél pontosabb tisztázására.¹

Az előzmények

Miután Perczel Mór tábornok támadó hadjárata véget ért és a magyar csapatok 1849. január 27-én feladták Szolnokot, a cs. kir. I. hadtest elővéde azt már január 28-án elfoglalta. A cs. kir. fél ezúttal komolyan vette a város védelmét: Szolnokot a megerősített Gramont-dandár (körülbelül 4800 fő és 12 löveg) szállta meg, és szinte azonnal megkezdődött a helység megerősítése. A cs. kir. utászok a helyi és környékbeli lakosságból kivézényelt munkásokkal együtt előbb a vasútvonalat, illetve a leégetett cölöphidat állították helyre, majd megkezdődött a hídfő sáncokkal való megerősítése. 1849. február máso-

¹ Az ütközetről szóló népszerűsítő irodalom történeteire példaként lásd a novella újabb kiadását: *Jókai* 1989. 53–81. o.; a többire: *Gracza* 1894–1898. IV. k. 168–172. o. A XIX. század közepétől az ütközettel kapcsolatos legfontosabb leírásokra lásd: *Nobili* 1851. 341–359. o.; *Rüstow* 1866. I. k. 263–268. o.; a század végén: *Breit* 1897–1898. I. k. 283–289. o., ill. *Gelich* é. n. (1882–1889) II. k. 475–484. o. Az ütközet részleteire újabban lásd: *Bagi* 2009. 47–70. o.; az újabb népszerűsítő jellegű cikkekre példa: *Kedves* 2006. 55–59. o. (A szerző itt mond köszönetet Hermann Róbertnek, aki pótolhatatlan segítséget nyújtott a szükséges iratmások bécsi Kriegsarchivból történő beszerzésénél, és saját gyűjtésével is segítette e sorok íróját. Köszönetet mond még a szerző Lenkefi Ferencnek, aki a nehezebb szövegek átírásában és fordításában segítette.)

dik felére elkészült a hídfősánc, a Tisza jobb partján pedig több megerősített ágyúállás, amelyekből keresztút alá lehetett venni a hídhoz vezető töltésutat. Noha felmerült az az elképzelés, hogy a várost teljesen körbevegyék sáncokkal, erre időhiány miatt végül nem került sor. Mindössze a Szentjános külváros északi szélénél lévő kápolnadombon építettek ki egy megerősített ágyúállást.²

A városban állomásozó cs. kir. helyőrséget a Pest–Szolnok vasútvonal mentén, Abony és Cegléd körzetében elhelyezkedő cs. kir. csapatoknak kellett támogatniuk egy ellenséges támadás esetén, elsősorban az Abonyban állomásozó Ottinger-lovasdandárnak. Franz Gramont vezérőrnagy azonban már január 31-én azon a véleményen volt, hogy amíg a cibakházi híd a magyarok kezén van, azok bármikor átkelhetnek és oldalba támadhatják. Miután pedig a rossz utakon az Ottinger Ferenc vezérőrnagy vezette lovasság aligha érkezhethet meg időben, így egy visszavonulás során a helyőrségi dandár könnyen elveszítheti poggyászát, lőszerét és a Szolnokon található készleteket. Noha felettesei nem látták ilyen sötétben a helyzetet, elfogadták a véleményét, így Ottinger dandára február 4-én és 24-én is kísérletet tett a cibakházi híd lerombolására, de nem járt sikerrel. Ennek ellenére a cs. kir. pozíciókban jelentősebb változtatás nem történt; csak annyi, hogy február végén Gramont csapatait Szolnokon Leopold Edler von Karger vezérőrnagy dandára (körülbelül 4600 fő és 15 löveg) váltotta. Március elején már egyre több jel utalt arra, hogy magyar támadás várható. Március 3-án egy kisebb támadás érte a hídfőt, míg egy magyar osztag megrongálta az Szolnok–Abony közti vasútvonalat, valamint hírek érkeztek a magyar csapatösszevonásokról. Ennek ellenére a cs. kir. parancsnokok szemlátomást bíztak abban, hogy a helyőrség tartani tudja magát, amíg az erősítés meg nem érkezik.³

A magyar oldalon az új főparancsnok, Henryk Dembiński altábornagy a döntést valószínűleg a Felső-Tisza vidékén, az Eger–Gyöngyös–Hatvan útvonalon tervezte, így Szolnok–Cibakháza körzetében csak védekezni szándékozott. Ezért február első felében a Répássy Mihály vezérőrnagy vezette II. hadtestnek, míg február közepétől a gróf Vécsey Károly vezette 6. (bácskai) hadosztálynak (körülbelül 6400 fő és 21 löveg) csak a feldehítés, illetve a cibakházi hídfő védelme jutott feladatul, amelyet sikerrel meg is oldottak. Megváltozott a helyzet akkor, amikor február 25-én Damjanich János 8. (bánsági) hadosztályának (körülbelül 5600 fő és 20 löveg) elővéde is megérkezett Cibakházához. Mivel ekkora már Dembiński tudomást szerzett arról, hogy a tervezett föcsepás irányában jelen-

² A Perczel Mór tábornok vezette Középponti Mozdó Sereg ellentámadására összefoglalóan lásd: *Hermann* 2015. 141–260. o. A város második cs. kir. megszállására és a bevonuló csapatokra lásd: uo. 237–239. o. A beosztásokra és létszámokra lásd a cs. kir. I. hadtest 1849. február 28-i hadrendjét. KA AFA Karton 1955. I. Ak. u. J. 1849-2-ad 121. A vasútvonal és a híd helyreállítására lásd: *Hermann* 2015. 239–240. o.; a hídfő és a város megerősítésére: *Brinner* 1878–1881. I/1. k. 116–117. o., illetve Kászonyi Dániel rendőrbiztos Kállay Ödön képviselőnek 1849. február 17-én Egerben, valamint ismeretlen magyar kém 1849. február 21-én Pusztta [Tisza]súlyön írt jelentéseit. HL 1848–49. 14/62a. (közli: Sajat kezébe 81–82. o.), illetve MNL OL KPA 628.

³ A cs. kir. csapatok elhelyezkedésére lásd a cs. kir. I. hadtest 1849. február 28-i hadrendjét. KA AFA Karton 1955. I. Ak. u. J. 1849-2-ad 121. Gramont január 31-i jelentésére, és Hartlieb válaszára lásd: *Hermann* 2015. 240–242. o. A február 4-i és 24-i akciókra lásd: Ottinger Abonyban február 5-én és 24-én Jellačićnak írott jelentését. KA AFA Karton 1955. I. Ak. u. J. 1849-2-27, ill. 93. Közli: *Csikány* 2003. 22., ill. 26. o. A szolnoki helyőrségben bekövetkező váltásra lásd Karl Hartlieb altábornagy, hadosztályparancsnok február 24-i javaslatát, illetve a cs. kir. I. hadtest parancsnokságának rendeletét. KA AFA Karton 1955. I. Ak. u. J. 1849-2-94d., f., ill. 94. A Karger-dandár hadrendjére és létszámára lásd a február 28-i hadrendet. A március 3-i eseményekre és a magyar csapatösszevonásokra lásd Karger március 3–4-i jelentéseit. KA AFA Karton 1956. I. Ak. u. J. 1849-3-16., 17., 51., ill. Ottinger március 4-i, valamint a nagykőrösi cs. kir. helyőrség 3-i jelentéseit: KA AFA Karton 1956. 1849-3-50., ill. 9b. Az utóbbi iratot közli: *Csikány* 2003. 33. o.

tős cs. kir. haderő mozog, ezért február 26-án délelőtt 11 órakor Egerből írt levelében utasította Damjanichot, hogy Cibakházáról kiindulva foglalja el Szolnokot és rongálja meg a vasútvonalat. Ugyanakkor felhívta a figyelmét arra is, hogy biztosítsa a bal szárnyát és semmiképpen ne hagyja, hogy az ellenség nagyszámú lovassága elvágja a visszavonulási vonalát a hídfőhöz. A vállalkozáshoz Vécsey segítségét is megígérte, akinek hasonló tartalmú levelet küldött még aznap. A lengyel altábornagy ettől az akciótól azt remélte, hogy a cs. kir. erők kénytelenek lesznek délebbre erőket átcsoportosítani a tervezett magyar támadás főirányából a döntő csata előtt és ez megkönnyíti legyőzésüket. Ám a február 26-án délután fél 2 órakor – Dembiński által vártnál két nappal korábban – kezdődő kápolnai csata keresztülhúzta a számításait.⁴

Az előzetes egyeztetés után a tervezett támadásra március 3-án került sor. Egy magyar vadászosztály hajnalban Cibakházáról szekereken előrement és Szolnok, illetve Abony között megrongálta a vasútvonalat. Ám a támadás mégsem sikerült, mivel a Damjanich vezetésével Cibakházáról elinduló, Vécsey csapataival megerősített főerő (körülbelül 7000 fő és 23 löveg) két oszlopa közül a bal oldali a pusztában eltévedt és nem érkezett meg a kijelölt találkozási pontra, Vezensyre. Így a tábornok kénytelen volt lefűjni a támadást. Közben Vécsey elővéde hajnalban megtámadta a szolnoki hídfő előtti cs. kir. előőrsvonalat, de mivel a magyar főerők nem érkeztek meg, ezért végül megszakította a harcot és visszavonult Törökszentmiklóásra. Az újabb támadás időpontját Damjanich március 5-re tűzte ki. Mivel Dembiński március 3-án megérkező utasításából Vécsey már értesült arról, hogy a Klapka György ezredes vezette I. hadtest is Szolnokhoz tart, aznap úgy döntött, hogy további erősítéseket küld Damjanichnak. Erről még 3-án levélben értesítette a tábornokot és jelezte, hogy a küldött csapatok Várkony térségében fognak csatlakozni a 8. hadosztályhoz. Ugyanakkor javasolta, hogy a rajtaütésre hajnali 4 órakor kerüljön sor, mivel a hírek szerint minden nap hajnali 5 és 9 óra között az egész cs. kir. helyőrség riadókészültségben van. Március 4-én Vécsey végül Vezensy térségébe küldte utászait, hogy ott is készítsék elő az átkelést, és erről értesítette Damjanichot is. Ugyanaznap Klapkát is tájékoztatta a készülődő támadásról, amelynek március 5-én hajnali fél 5 órakor kellett kezdődnie, és kérte, hogy csapatai támogatásul szintén nyomuljanak előre Szolnok felé.⁵

⁴ Dembiński hadműveleti elképzeléseire és a kápolnai csatára összefoglalóan lásd: *Borus* 1975. passim. Répásy tevékenységére lásd február 9-én Lenkey János ezredesnek, a 6. hadosztály dandárparancsnokának írt levelét. HL 1848–49. 13/57.; a február 4-i cibakházi összecsapásra lásd: az OHB Mesterházy István őrnagy február 5-i jelentésén alapuló, 7-én kiadott közleményét. *Közlöny*, 1849. február 8. Közli: *Csikány* 2003. 56–57. o. Vécsey hadosztályának felvonulására és tevékenységére lásd: Bács. (III.) hdt. pkv. február 3–március 1. közti parancsok, ill. Bács. (III.) hdt. eln. lkv. február 3–március 1. közti bejegyzések. A 6. hadosztály hadrendjére és létszámára lásd a február 23-i, Törökszentmiklóson kelt hadrendet. HL 1848–49. 14/447. A február 24-i cibakházi ütközetre lásd Mesterházy február 25-én, ill. március 5-én írt jelentéseit Kossuthnak. MNL OL OHB 1849:2612., 4363/e. Közli: *Csikány* 2003. 59–60., ill. 62–63. o. Damjanich hadosztályának felvonulására lásd: Bács. (III.) hdt. pkv. utólagos bejegyzését, ill. *Hermann* 2013. 87–102. o., valamint Damjanich február 25-én Cibakházáról írt jelentését Dembińskinek. Közli: *Danzer* 1874. 120. o., A 8. hadosztály február 25-i hadrendjére és létszámára lásd a III. hadtest Törökszentmiklóson kelt március 12-i hadrendjét. HL 1848–49. 17/1. (A március eleji létszámok utóbbiak alapján lettek megbecsülve.)

⁵ Az előzetes egyeztetésre és a tervre lásd Kleinheinz Oszkár őrnagy, Damjanich tábornokai főnökének február 28-án Cibakházáról írott jelentését. HL 1848–49. 15/343. Közli: *Csikány* 2003. 60–61. o. A Vécsey által addig átadott csapatokra lásd ú. március 10-én Debrecenben írt igazoló jelentését Kossuthnak. MNL OL H 2. OHB 1849:4362/E. A március 3-i támadási kísérletre lásd: Bács. (III.) hdt. pkv. március 2-i parancsok, ill. az utólagos összefoglaló jelentést a Szolnok elleni március 3-i és 5-i támadásról, valamint Vécsey március 3-án írt levelét Damjanichnak. Erre: Bács. (III.) hdt. eln. lkv. №. 91/B., ill. Vécsey március 10-i igazoló jelenté-

Az ütközet első szakasza: harc Szolnokért

Vécsey március 4-én este indította el a Damjanich megerősítésére szánt csapatokat Várkonyi és Vezseny felé, a megmaradt egységeknél pedig március 5-én hajnali 2 órára rendelhette el a menetkészültséget. A Törökszentmiklósról a legnagyobb csendben elinduló 6. hadosztály Szajolnál felvette az elővéd csapatait, majd a ködben hajnali 4 óra körül érte el a tervezett kiindulási állását (valószínűleg a Szanda csárdát). Az I. hadtest elővéde, a Bátori-Sulcz őrnagy vezette dandár (körülbelül 2300-2400 fő és 6-8 löveg) ugyan igyekezett, de a sáros utakon már két napja jóformán pihenés nélkül menetelő, kimerült csapatok csak 5-én pirkadatkor, 6 óra körül érték el Törökszentmiklóst. Noha maga a parancsnok, Bátori-Sulcz már korábban előresietett, hogy Vécseyt tájékoztassa csapatai várható megérkezésének idejéről, a dandár alakulataira Szolnokig még jó kétórai erős menet várt a szállingózni kezdő hóesésben. Így Vécsey hadosztálya megmaradt alakulataival, nagyjából 2900-3000 fővel és 12 löveggel együtt egyelőre Damjanich (és Bátori-Sulcz) csapatainak beérkezésére várt.⁶

Damjanich Cibakházán március 4-én délután 4 órakor rendelte el a menetkészültséget, csapatai pedig aznap este, az utolsó cs. kir. őrző elvonulása után fél órával kezdtek meg az átkelést a jobb parti hídfőbe. Ennek befejezése után – ezúttal egyetlen oszlopban – indult meg a Tisza jobb partján a hadosztály Szolnok felé; az elővédet ezúttal is a lengyel ulánusok képezték. A hídfő védelmére ismét Mesterházy önkéntes és nemzetőr csapatai maradtak hátra a Hajdú-féle félüteggel. A hadoszlop éjszaka a legnagyobb csendben – anélkül, hogy egyszer is cs. kir. előőrsökbe ütközött volna – egyetlen menettel nyomult előre Várkonyig, ahol letáborozott és pihenőt tartott, illetve bevárta a Várkonyinál és Vezsenynél kompokon és csónakokon átkelő Knezić-dandár csapatait. Ezek beérkezése után a megerősített 8. hadosztály létszáma körülbelül 9000 főre és 26 lövegre nőtt. A pihenés végeztével az oszlop tovább indult észak felé, a 2. huszárezred egyik (valószínűleg ezredesi 1.) százada pedig előre sietett, hogy Szolnok és Abony között ismét megrongálja a vasútvonalat. Ez az akció azonban nem sikerült. Az alakulat parancsnoka, gróf Alexander Wartensleben kapitány ugyanis egy idő múlva a századot hátrahagyta és felderítés címén egy 8 huszárból álló járőr élén Abony felé kanyarodott, ahol embereit elhagyva a cs. kir. előőrökhöz ment és megadta magát. A század ezért dolgvégezetlenül tért vissza a hadoszlophoz, amely közben az előzetesen megbeszélt támadási időponthoz (fél 5) képest jó másfél óras késéssel, 6 óra körül közelítette meg észrevétlenül a haj-

sét. A pozsonyi vadászok akciójára lásd Mesterházy március 7-én Kossuthnak írt jelentését. MNL OL OHB 1849:5413. Közlj: *Csikány* 2003. 63. o. A menetre még lásd: *Kovács* 1998. 262–263. o., ill. *Hegyesi* 1898. 104. o., a kudarc okára még: Leiningen visszaemlékezését. In: *Katona* é. n. (2003.) 86. o., ill. *Danzer* 1874. 196–197. o. Az I. hadtest megindulására: *Klapka* 1986. 110. o.; elővédének menetére: *Egervári* 1870. 49. o., ill. *Karsa* 1993. 138–139. o.; a Bátori-Sulcz dandár hadrendjére lásd a február 22-i, Miskolcon kelt hadrendet. HL 1848–49. 14/406. Az újabb erősítésekre és Vécsey javaslatára lásd március 3-i levelét Damjanichnak. (A Knezić Károly alezredes vezette „ad hoc” dandár a 34. sorgyalozezred 3. zászlóaljából, a 65. honvédszászlóaljából, és az 1. lovasüteg feléből állt; összesen körülbelül 2140 fő és 3 löveg.) Vécsey március 4-én délben Pották Lajos századosnak, a szegedi utászok parancsnokának adott utasítására: HL 1848–49. 41/406. Damjanichnak aznap küldött levelére: Bács. (III.) hdt. eln. lkv. №. 92/B. (Az átkelésnek Vezsenynél és Várkonyinál március 4-én éjjélkor kellett megkezdődnie.) A Klapkának küldött levélre lásd: Bács. (III.) hdt. eln. lkv. №. 94/B.

⁶ A Knezić vezette dandár csapatainak elindítására lásd: *Lengyel* 1897. 8. o., Vécsey csapatainak menetére és a Szolnok körzetébe érkezés időpontjára: *Szalkay* 1998. 38. o.; *Virtuolog* 1871. 351. o., ill. Vécsey március 10-i igazoló jelentése. Bátori-Sulcz csapatai menetére lásd: *Egervári* 1870. 49. o., ill. *Karsa* 1993. 139–140. o.

nali ködben Szolnok városát. A hadosztály ezután harcrendbe fejlődött, majd itt is elkezdődött a várakozás. A két magyar parancsnok valószínűleg egymásra várt: Damjanich arra, hogy Vécsey megtámadja a hídfőt, Vécsey pedig arra, hogy Damjanich megindítsa a fő támadást.⁷

Közben azonban a szolnoki vasútvonaltól délre lévő Szentjános külvárost valószínűleg biztosító báni huszárszakasznak gyanús lett a tőlük dél-délnyugati irányból hallatszódó zaj, és a kiküldött cs. kir. huszárjárőr a nagy ködben szinte azonnal beleszaladt a magyar jobbszárnyon lévő 19. sorjalogezred 3. zászlóaljának csatáiba, akik rájuk lőttek. A cs. kir. lovasok gyorsan hátráltak, majd az elővárost kiürítve Szolnok délnyugati szegélyéhez húzódtak vissza; parancsnokuk pedig azonnal jelentette az esetet Karger vezérőrnagynak, aki fél 7 órakor riadóztatta a helyőrséget. A három riasztó ágyúlovést a Tisza-hídfőben álló fél 5. gyalogüteg adta le.⁸

⁷ A Damjanich-hadosztály átkelésére és menetére lásd: *Katona* é. n. (2003) 86–87. o.; *Kovács* 1998. 263. o.; *Hegyesi* 1898. 104–106. o. (Utóbbi szerint a várkonyi táborozás két órán át tartott.) A Hajdú-féle félüteg visszamaradására lásd Mesterházy március 5-i jelentését Kossuthnak. A Knezić-dandár átkelésére: *Lengyel* 1897. 8. o. (Eszerint a 65. honvédszászlóalj és az 1. lovas félüteg Várkonynál kelt át, míg maga Knezić a 34. sorjalogezred 3. zászlóaljával már valószínűleg korábban, Vezenyennél. Utóbbira utal: *Hegyesi* 1897. 105. o., ill. *Virtolog* 1871. 351. o. Noha eredetileg nem volt a tervben, úgy tűnik, hogy az átkelő csapatokhoz csatlakozott a selmeci vadászszázad is. Erre lásd szolnoki ütközetről készült korabeli magyar tábornoki vázlatot (HL 1848–49. 16/117a., b.), valamint az ütközetleírások többségét, például: *Hegyesi* 1898. 106. o. A 2. huszárezred századának vasút ellen tervezett akciójára és Wartensleben átállítására lásd Bács. (III.) hdt. pkv. utólagos összefoglaló jelentését a Szolnok elleni március 3-i és 5-i támadásról, valamint a kapitány ellen lefolytatott cs. kir. vizsgálat anyagát. HL IV. 2. K. k. Militár und Politische Central Commission. 1849-10-40., ill. 1849-10-175. (Wartensleben azonnal Ottinger vezérőrnaggyal akart beszélni, mivel valószínűleg a készülő magyar támadásról akarta informálni. Mire azonban elé vezethették volna, 8 óra körül már megérkezett vasúton Karger segítségkérése, így a százados áruulásának nem lett külön következménye. Mindenesetre a cs. kir. vizsgálobizottság értékelte a „szándékot”: Wartensleben 1849. április 11-én felmentették és visszavették a cs. kir. hadseregbe. Életrajzára lásd: *Bona* 2008–2009. II. k. 549. o., valószínű beosztására a 2. huszárezred Újpecsen, 1848. február 29-én kelt szolgálati beosztását és rangjegyzékét. HL 1848–49. 1/16. Az Ottinger-lovasdandár mozgósítására lásd Ottinger vezérőrnagy Abonyban, valószínűleg 1849. március 7-én írott jelentését. KA AFA Karton 1956. I. AK. u. J. 1849-3-23.) A 8. hadosztály megérkezésének valószínű idejére lásd: *Egervári* 1870. 49. o. (Ez arra is utal, hogy Vécsey észlelte Damjanich csapatainak megérkezését. Noha a Bács (III.) hdt. pkv. utólagos jelentése fél 7 órára teszi a 8. hadosztály beérkezését, a visszaemlékezések egy jelentős részében szerepel a harcrendbe állás utáni hosszas várakozás a cs. kir. csapatok riadóztatásáig. Erre például: *Hegyesi* 1898. 106–107. o.; *Kovács* 2016. 124–125. o., ill. Büttner Emil, a 9. honvédszászlóalj őrvezetőjének 1849. március 7-én anyjához írott levelét. Közli: *Kaposvári* 1975. I. k. 99–100. o. A tervezett, összehangolt rajtaütés elmaradása valószínűleg a hadművelleti tervet kidolgozó és az egyeztetéssel megbízott Kleinheinz őrnagy hibája lehetett, mivel a tervről eddig ismert egyetlen írásos dokumentumban, Kleinheinz február 28-án Damjanichnak írt, már idézett jelentésében lényegében mind a két vezérőrnagy elképzelése benne maradt, és nincs határozottan leszögezve, hogy melyiké az elsőbbség. („Vécsey tábornok késznek mutatkozik, hogy abban a pillanatban, amikor mi a Tisza jobb partjára lépünk, tüntetést hajtson végre Szolnok felé.” „Vécsey tábornok csapatainkat, mint második vonal fogja követni, és Szolnokot egyenes vonalban szállja meg, ha mi előrenyomulunk.”) Így mindkét vezérőrnagy azt hitte, hogy a közös támadás a saját elképzelései szerint fog megvalósulni. Vécsey mindenképp szerette volna elkerülni, hogy csapatai a hídfő ostromakor súlyos veszteséget szenvedjenek, illetve Dembinski újabb utasításának megfelelően a hidat is épségben kellett megszereznie. Erre még lásd Vécsey március 10-i igazoló jelentését.

⁸ Az előrsi összecsapásra lásd Horváth Pál százados visszaemlékezését a szolnoki ütközetről (az esetet tévesen Töszegre helyezi); közli: *Kaposvári* 1975. I. k. 101. o. Az itt lévő báni huszárokra lásd Schön alezredest, a cs. kir. 3. sorjalogezred 3. zászlóalj parancsnokának Abonyban, 1849. március 7-én a szolnoki ütközetről írott jelentését. KA AFA Karton 1956. I. AK. u. J. 1849-3-34aa. A Kargerhez vitt jelentésre (tévesen előző nap éjjelre datálva) His. Dom. 54. o., a csapatok riadóztatására Karger Abonyban, 1849. március 5-én este 10 órakor, ill. március 6-án írott jelentéseit. KA AFA Karton 1956. I. AK. u. J. 1849-3-ad 24., ill. 24. (Utóbbi közli: Von der Revolution 256–258. o.) A riadólovésre lásd Schrinner főhadnagy és Sirowatka hadnagy, a cs. kir. 5. hatfontos gyalogüteg parancsnokainak Kecskeméten, 1849. március 14-én írott jelentését az ütközetről.

A gyorsan megreggeliző Karger és a dandár tábornoki tisztje, Friedrich Semetkowsky százados kezdetben valószínűleg egyáltalán nem tartotta súlyosnak a helyzetet. A várost észak, kelet és dél felől a Tisza, a Zagyva, valamint a jól kiépített hídfőszánc és a lövegállások biztosították; délnyugat és nyugat felől pedig, noha az ide tervezett sáncok jobbára még csak a tervekben léteztek, sem volt teljesen reménytelen a védelem. A Tisza melletti Szentjános-kápolnadombon már elkészült egy zárt lövegállás egy félüteg részére, ettől nyugatra a vasúti pályaudvar és a temető, valamint a vasúti töltés kínálkozott védelemre alkalmas terepszakaszként. Magát a várost nyugatról egy vizes, mocsaras terület (az egykori úgynevezett „Tőfénék” és vízfolyásai), valamint a sűrűn beépített területeket a Tiszától a Zagyváig övező, az egykori városárokból kialakított széles és mély belvízlevezető árok övezte, amelyen csupán két nagy köhíd (és valószínűleg több kisebb ideiglenes átjáró) vezetett keresztül. Épp ezért a vezérőrnagy szemléletmást először a város megvédésére gondolt: csapatai zömét ugyan délnyugatra csoportosította át, de jelentős egységek maradtak a városban is. A cs. kir. főerők azonban nem az említett tereptárgyakra építve alakították ki a védelmet, hanem a vasúttól délre, egy lapályosabb terület északi, magasabb peremén sorakoztak fel, balszárnnyal a Tiszára támaszkodva. A baloldalon a 3. sorgyalogezred 3. zászlóalja (13-16. század) és az 5. vadászzászlóalj 1. osztálya (az 1., és a 2. század fele) állt, a centrumban a 7. határőr-geyalogezred 2. zászlóalja (7-8., ill. 11-12. század), valamint a 11. határőr-geyalogezred 3. zászlóalja (13-16. század; összesen 3,5 század) foglalt helyet, míg a jobbszárnnyon az első vonalban a 3. dragonyosozred (őrnagyi osztály és az alezredesi osztály egyik százada), a második vonalban a báni huszárok (ezredesi osztály) álltak. A balszárny előtt, a Szent János kápolnadomb sáncában az 1. 12 fontos félüteg (2 löveg), a centrumban pedig az 5. hatfontos gyalogüteg fele (3 löveg) és az 1. hatfontos lovasüteg (6 löveg) foglalt állást. A gyalogság csatárláncok biztosította századoszlopokban (fél osztályoszlopokban), míg a lovasság osztályonként, egymás mögött állt fel. A hídfőszáncban a 3. sorgyalogezred 18. századának 3 szakasza és az 5. vadászzászlóalj 2. századának 2 szakasza, valamint az 5. hatfontos gyalogüteg másik fele (3 löveg) védett, a vár területén lévő lövegállásba valószínűleg egy 12 fontos ágyú került, az itt a keleti partra vezető, felszedett Zagyva-hidat pedig a 18. század negyedik szakasza biztosította. A Tisza-híd északi hídfőjénél álltak a cs. kir. utászok: a 7. és a fél 16. század. A városba vezető bejárásokat a Tisza partján valószínűleg a báni huszárok alezredesi 1. századának egy szakasza, míg a Zagyva mentén, egy másik felszedett hídnál a dragonyosok egyik alezredesi szakasza fedezte. A város többi bejáratát és a belvízlevezető árok hídjait valószínűleg a gyalogság maradéka (a 7. és a 11. határőr-geyalogezredek összesen 2,5 százada) védte, míg a 3. sorgyalogezred 17. százada a löszertartalékokat és a poggyászt őrizte. A dragonyosok alezredesi másik századának 3 szakasza (valamint valószínűleg a báni huszárok alezredesi 1. századának 3 szakasza) a város központjában maradt, mint

---

(A szolgálati ügyben Pesten tartózkodó Schrinner helyett az összecsapásban Sirowatka vezette az üteget.) KA AFA Karton 1956. I. AK. u. J. 1849-3-43. A riadóra még: *Landesmann* 1859. II. k. 120–121. o. (A cs. kir. helyőrség katonáinak lelkiállapotát jól jellemzi, hogy az ekkor a cs. kir. 3. sorgyalogezred 3. zászlóalja 18. századában tizedesi rangban szolgáló J. Landesmann az ágyúlövések után riadót jelző kürtök és dobok megszólalását eleinte a „szokásos vaklármák” egyikének hitte.)

készenléti tartalék. A mozgósítás mindenesetre olajozottan ment: a riadójel elhangzása után egy negyed-, legkésőbb fél órán belül minden egység elfoglalta állásait.⁹

A vasútvonaltól körülbelül 1500 lépésre, az említett lapályosabb terület déli, magasabb peremén felsorakozott magyar csapatok jobbszárnyát és centrumát a megerősített, illetve átszervezett, József Wysocki alezredes vezette dandár, míg a centrum bal oldalát és a balszárnyat a Nagysándor József ezredes irányította dandár képezte. Az első vonalban jobbszárnyon, a Tisza mentén a 19. sorgyalozezred 3. zászlóalja, a centrumban a 3. honvédszászlóalj, a lengyel légió 1. zászlóalja, a 9. honvédszászlóalj, illetve a vadászok (2 század) álltak, míg a második vonalban a 60. sorgyalozezred 3. zászlóalja, a 28. honvédszászlóalj, illetve egy fél utászs század foglalt helyet. A balszárnyon állt fel a 2. huszárezred, előtte elővédként a lengyel légió 1. ulánusszázada. A jobbszárny előtt valószínűleg a 11. hatfontos fél gyalogüteg (4 löveg), a centrumban a 4. hatfontos gyalogüteg (8 löveg), míg a balszárnyon a 8. hatfontos lovasüteg (8 löveg), illetve az 1. hatfontos lovasüteg fele (3 löveg) helyezkedett el. A Knezić alezredes vezette tartalék dandár (a 34. sorgyalozezred 3. zászlóalja, a 65. honvédszászlóalj, a 3. huszárezred 2. őrnagy osztálya, az 1. hatfontos lovasüteg másik fele (3 löveg), illetve a Dullesko Balázs százados vezette utászs század másik fele) a centrum és a jobbszárny mögött állt. A gyalogság osztályoszlopokban állt fel, a lovasság pedig osztályonként. Időközben, úgy 7 óra körül Vécsey csapatai is előrenyomultak egészen a hídfőszáncig, majd harcrendbe álltak. Az első vonalba a 6. honvédszászlóalj és az 52. sorgyalozezred 3. zászlóalja került, a két szárnyra a 3. huszárezred alezredesi és 1. őrnagy osztálya. A vonal előtt valószínűleg az 5. hatfontos gyalogüteg (6 löveg)

⁹ Karger „reggelijére” lásd: His. Dom. 54. o.; a város védműveire a korábbi kémjelentéseket; a település földrajzi viszonyaira a városról 1860-ban készült II. katonai felmérés térképszelvényét (másolata: HM HIM Hadtörténeti Térképtár. II. katonai felmérés 53/XXXVII. szelvény), ill. Szolnok könyve 83–85. o. (Noha a „Tófenék” lecsapolása már a XIX. század elején megkezdődött, nyugati részének maradványai még az 1860-as térképen is jól látszanak. A korábbi városárok, majd belvízlevezető árok („Büge”) pedig korábban körülbelül 14 méter széles, ill. 4-5 méter mély volt, így vízzel feltelve még a XIX. század közepén is komoly akadály elé állította mind a csapatokat, mind a fogatokat és kocsikat. Utóbbira még lásd: Szolnok könyve 72. o. Valószínűleg ez a két vizes akadály együtt a visszaemlékezések döntő többségében előforduló „Zagyva-patak”, ami nem azonos a Zagyva folyóval. A fenti „vizes akadályrendszer” szemlátomást a magyar katonai vezetést is meglepte. Erre utalhat Leiningen naplójegyzése: „Kleinheinz őrnagy derék, becsületes, vitéz ember, de ki, sajnos, a csatában el szokta veszteni a fejét, különös hajlandósággal viseltetett irántam, ámbár ráfogtam, hogy nem tudta Szolnoknál, hogy a Zagyva ott folyik, és hogy ezáltal elrontotta a lehető legnagyobb sikert, mit eleinte igen zokon vett.” In: *Katona* é. n. (2003.) 94. o. Nem valószínű, hogy Kleinheinz térképeiről, aki a szolnoki támadás megtervezéséért utóbb megkapta a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát, hiányzott volna a Zagyva; így sokkal inkább a fenti „vizesárokról” és a mocsaras területekről lehetett szó, amelyek nemcsak a cs. kir., hanem a magyar csapatok mozgását is jelentősen akadályozták. A cs. kir. csapatok felállítására lásd Karger fenti, valamint az alakulatok már idézett jelentéseit. (Karger szerint délen csapatai két vonalban álltak fel, de az alakulatok jelentéseiből kiderül, hogy a gyalogság esetében létszámbély miatt csak egy vonal volt, tartalékok nélkül.) Ezen kívül még a 3. dragonyosezredre lásd Hartelmüller őrnagy Kecskeméten, 1849. március 12-én, a 11/3. zászlóaljra Oreskovich százados uo. 15-én, a 7/2. zászlóaljra Wittoss őrnagy uo. 14-én, az 5. vadászzászlóalj 1. osztályára Christoph főhadnagy Abonyban március 9-én, az 1. lovasütegre Bylandt főhadnagy Pesten március 12-én, az utászokra Munschke hadnagy Budán március 12-én írt jelentéseit. KA AFA Karton 1956. I. AK. u. J. 1849-3-41a., 35., 34., 28 ½., 42., ill. KA AFA Karton 1826. HA. u. W-G. 1849-3-140. A 3/3. zászlóaljra még lásd: *Stanka* 1894. I. Bd. 554–555. o., ill. *Landesmann* 1859. II. k. 120–121. o.; az utászokra még: *Brinner* 1878–1881. I/1. 119. o. (A báni huszárok esetében sajnos az ütközetjelentést nem sikerült fellelni. Karger március 5-i jelentése, valamint a 3. dragonyosezred ezredtörténete a jobb szárnyon csupán két báni századot említ, noha a forrásokban nincs nyoma annak, hogy egy századot elvezényeltek volna. Így valószínű, hogy a harmadik század nagy része eredetileg a városban volt és csak később csatlakozott a zömhöz. Erre lásd: *Dedekind* 1879. 482. o., ill. *Reiter-Regiment* 1862–1863. II. Bd. 325. o.)

állt fel. A tartalékot a 3. lovasüteg (6 löveg), a hajdú önkéntes lovasosztály, illetve a szegeci, Pották-féle utászs század képezte.¹⁰

Mivel Vécsey még mindig nem támadta meg a hídfőt, a valószínűleg a balszárny és a centrum csatlakozásánál tartózkodó Damjanich, noha már többször meg akarta indítani a csapatait, mégis várt a végleges parancssal. Bizonytalanságát növelhette, hogy most először vezetett majd hadtestnyi erőt egy nyílt ütközetbe, míg alakulatainak ez volt az első összecsapása a cs. kir. reguláris csapatokkal. Eközben a kód szinte teljesen feloszlott, és a cs. kir. főerőknél lévő Karger most szembesülhetett csak igazából azzal, hogy mekkora túlerővel áll szemben valójában. Ezért fél 8 körül a készenlétben tartott vonaton saját segédtsíztjét küldte Abonyba Ottingerhez segítségért és valószínűleg ekkor rendelte el a város kiürítésének megkezdését is. Az elrobogó vonat jelentőségét Damjanich azonnal megértette és kiadta a tűzparancsot a tüzérségnek, amely megkezdte az ütközetet.¹¹

A megkezdődő tűzpárbajban a cs. kir. tüzérség kezdettől hátrányba került kétszeres túlerőjű ellenfelével szemben, és nemcsak a számbeli fölény, hanem amiatt is, mert a magyar tüzérség gyorsan és pontosan lőtt. Ugyan a kilőtt gránátok és srappelvek egy része túl magasan robbant, ám a többivel, illetve a tömör ágyugolyókkal a magyar tüzérek eredményesen támadták mind a cs. kir. tüzérséget, mind a mögötte álló gyalogságot. Rövid időn belül cs. kir. 1. lovasüteg 5, az 5. fél gyalogüteg 6 lovát veszítette el, és több löveget, valamint kezelőt is találat ért, noha ők sem maradtak adósak a válasszal. A legsúlyosabb helyzet mégis a cs. kir. jobbszárnyon alakult ki, ahová már nem jutott fedező üteg, így itt a magyar lovastüzérség szinte zavartalanul lőhette a vele szemben álló lovastömeget. A problémát észlelő Karger korábban úgy próbált segíteni a dolgon, hogy a hídfősáncból idehozatta az ott lévő fél gyalogüteg hétfontos tarackját, majd a készenléti dragonyos századot is a jobbszárnyra vezényelte; ez azonban lényegi változást nem jelentett. Az ellenséges szárny gyengeségét maga Damjanich is észrevette, ahogy azt, hogy a túlerő miatti hosszabb magyar arcvonal itt lehetőséget kínál a cs. kir. harcrend

¹⁰ A magyar felállásra és a harcrendekre lásd az ütközetről készített magyar táborkari vázlatot. Ezen kívül: a Bács. (III.) hdt. pkv. az utólagos összefoglaló jelentését a Szolnok elleni március 3-i és 5-i támadásról, ill. *Katona* é. n. (2003.) 87. o. és *Kaposvári* 1975. I. k. 101. o. (19/3. zászlóalj és a 11. fél gyalogüteg); *Hegyesi* 1898. 106–107. o. (3. honvédszászlóalj); *Kovács* 2016. 124–125. o. (1. lengyel zászlóalj); *Hoffmann* 1906. 38. o. és *Kaposvári* 1975. I. k. 99. o. (9. honvédszászlóalj); *Virtssolog* 1871. 351. o. (60/3. zászlóalj); *Kovács* 1998. 263. o. (1. lengyel ulánusszázad). Az 1. hatfontos lovasüteg Tóth Adolf főhadnagy vezette fele kezdettől részt vett az összecsapásban, így a Schiedebaum Vince hadnagy vezette másik fele lehetett a tartaléknál. Erre lásd előbbi Debrecenben, 1849. május 9-én tett vallomását. MNL OL. HM Igazságügyi osztály 1849:1621. Közli: *Hermann – Kucza* 2002. 83–84. o. Vécsey előrenyomulására lásd: *Szalkay* 1998. 38. o.

¹¹ Damjanich bizonytalanságára lásd: *Wysocki* 1993. 45. o., ill. *Kovács* 2016. 125. o.; a csapatok ütközet előtti figyelmeztetésére: *Hegyesi* 1898. 106. o., ill. *Kaposvári* 1975. I. k. 99. o. A segítségkérésre lásd Karger jelentéseit. (Ezekben a cs. kir. vezérőrnagy ugyan azt írta, hogy az ellenség közeledésének első hírére elindította a vonatot a segédtsíztjével, de ez aligha lehetséges. Szolnok és Abony között körülbelül 15 km a távolság vasúton, amit egy körülbelül 30 km/h átlagsebességgel haladó vonat körülbelül fél óra alatt tett meg. (A korabeli mozdonyok akár 40 km/h sebességre is képesek voltak, de a két nappal korábbi vasútrongálás miatt aligha kockáztatták meg a csúcssebességet.) Így Ottingernek már 7 órakeresés kellett volna a magyar támadásról, erre azonban csak 8 órakeresés került sor; vagyis a mozdony fél 8 előtt aligha indulhatott. Ráadásul elindulása szolgáltatta a fő indokot a magyar félnek az ütközet megkezdésére, az pedig Karger jelentése szerint is fél 8-kor kezdődött a tüzérség párbajával. Erre még lásd: Ottinger idézett jelentését; a vonatok sebességére: Szolnok könyve 90. o.) Az általános kiürítés kezdetére utal, hogy a cs. kir. katonai kórház betegeit a tüzérségi párbaj megkezdése után kezdték kihordani az utcára. Erre lásd: *Kaposvári* 1975. I. k. 109. o. Az ütközet kezdetére még: *Hegyesi* 1898. 107–108. o. (a vonat indulását tévesen 8 órára teszi), ill. *Wysocki* 1993. 45. o. (Ugyanakkor a fentebb már ismertetett magyar, ill. cs. kir. források egy része szerint a cs. kir. tüzérség nyitott előbb tüzet.)

átkarolására. Ezért egy lovasoszlopot és lovastüzérséget küldött a cs. kir. lovasság oldalába, amely a helyére érkezve oldalazó tűz alá vette a dragonyosokat és báni huszárokat. A keresztútba kerülő cs. kir. lovasság nem maradhatott helyben sokáig: egy század, illetve a tarack tűzfedezete mellett a vasúti töltés túloldalára hátrált.¹²

A tűzérségi tűznyitással körülbelül egy időben Damjanich elrendelte a centrum, illetve a jobbszárny gyalogságának előrenyomulását is. Az osztályoszlopokból két-két szakasz csatárláncba fejlődött, majd a zászlóaljak Wysocki alezredes vezetésével a lapályosabb területre aláereszkedve megindultak előre. A jobbszárnyon a 19. sorgyalogezred 3. zászlóaljának valószínűleg a szélső osztálya keletnek fordult és ellenállás nélkül megszállta Szentjános elővárost, majd a folyópart mentén szintén északi irányba tört előre. A cs. kir. tűzérség igyekezett megtörni a támadást: az ütegek az összes, első vonalban menetelő zászlóaljat tűz alá vették. A csatárlánccok mögött találatok érték a 9. honvédzászlóalj, az 1. lengyel zászlóalj, a 19/3. zászlóalj rohamoszlopaikat (utóbbiból 15 ember dőlt ki), mégis legrosszabbul a támadás főirányában haladó 3. honvédzászlóalj járt: valószínűleg a cs. kir. centrum mindkét ütegének figyelmét magára vonta, és az osztályban 52 főt veszített. A támadó zászlóalj azonban rendezték soraikat, majd kisebb irányváltásokat hajtottak végre, hogy egyes kiemelkedések fedezékében haladhassanak tovább, de előrenyomulásuk nem állt meg. Közben a Tisza partján fedve haladó, Horváth Pál százados vezette 19/3. zászlóalj szélső osztálya megkísérelte lerohanni a zászlóalj zömét lövő, Szentjános kápolnadombi cs. kir. 12 fontos félüteget, de a cs. kir. 3. sorgyalogezred itt lévő 16. százada a segítségére küldött 5. vadászászlóalj 1. századának felével együtt ezt szuronyrohammal visszaverte, és így időt nyert a félüteg hátravonására. A cs. kir. zászlóalj arcvonala azonban ezzel úgy megnyúlt, hogy Adolph Schön alezredes, az egység parancsnoka attól tartott, hogy a felé közeledő, két sorzászlóalj erejűre becsült ellenséges oszlop (a 19/3. zászlóalj Leiningen-Westerburg Károly őrnagy vezette 4 százada, illetve mögötte alighanem a 60/3. zászlóalj) át fogja törni a védelmet. Ekkor azonban megérkezett Karger egyik parancsörtszjtje azzal az utasítással, hogy a csapatok vonuljanak vissza a városba és azt mindaddig tartsák, amíg a hídfőt nem sikerül kiüríteni. Schön alezredes ezért a saját zászlóaljával, valamint a vadászokkal csatárlánccok fedezete mellett a városba húzódott vissza.¹³

A két szárny hátrahúzódásával a legtovább a helyén kitartó cs. kir. centrum csapatai sem maradhattak tovább. Annál is inkább, mivel a magyar csatárlánccok már lőtávolságba értek, mögöttük pedig az oszlopok is rohamra indultak. Az amúgy is erős magyar tűzérségi tűz alatt lévő cs. kir. gyalogság egységei közül előbb a 11. határőr-gyalogezred 3. zászlóalja követte a jobb oldaláról eltűnő lovasság példáját és húzódott vissza előbb a

¹² A magyar tűzérség működésére, eredményességére, ill. a magyar lovasság és lovastüzérség manővereire lásd Karger, valamint a cs. kir. 1. lovas-, az 5. gyalogüteg, és a 3. dragonyosezred idézett ütközetjelentéseit, ill. *Hegyesi* 1898. 108. o.

¹³ A magyar gyalogság támadására és veszteségeire lásd: *Wysocki* 1993. 45–46. o.; *Hegyesi* 1898. 108–110. o.; *Kovács* 2016. 125. o.; *Kapovári* 1975. I. k. 99. o. (9. honvédzászlóalj), ill. uo. 101–102. o. (19/3. zászlóalj); *Virtolog* 1871. 351. o., valamint Leiningen visszaemlékezését: *Katona* é. n. (2003.) 87–88. o. Wysocki, Leiningen és az 1. lengyel zászlóalj tetteire még lásd Damjanich Törökszentmiklóson, 1849. március 11-én a HM-nek írt kitüntetési előterjesztését, ill. a HM Debrecenben, március 19-én kelt kitüntetési okiratát. MNL OL H 75. 1849:6842. A Tisza partján, ill. a jobbszárnyon végbemenő összecsapásra még lásd a cs. kir. 3/3. zászlóalj, az 5. vadászászlóalj ütközetjelentéseit, ill. *Stanka* 1894. 555–556. o. (Noha Horváth saját visszaemlékezésében azt állítja, hogy sikerült elfognia az itt lévő cs. kir. üteget, ezt egyetlen korabeli forrás sem támasztja alá. Erre lásd: *Kapovári* 1975. I. k. 101–102. o.)

vasúti töltés innenső, majd túlsó oldalára. Őket követte a jelentős veszteséget szenvedő 5. fél gyalogüteg, ami egyelőre a pályaudvarral egyvonalban, attól balra foglalt új lőállást a vadászok egy részének fedezetével. A végig a helyén kitartó cs. kir. 1. lovasüteg és a mögötte álló 7. határőr-gyalogezred 2. zászlóalja viszont ekkor már a baloldalon előrenyomuló magyar lovasüzerség oldalazó tüzébe került, miközben szemből továbbra is lötték őket. Az összesen 12 lovat és számos tüzért elvesztő cs. kir. lovasüteg, miután a 3. honvédzászlóalj előretörő csatárai már a kezelőszemélyzetére puskáztak, azonnal a vasúti töltés mögé vonult, míg a határőrök fél-fél százada csatárként a temetőt és a pályaudvart szállta meg, hogy fedezze a zöm visszavonulását. Ezek az 5. fél gyalogüteggel egy ideig feltartották a magyar és lengyel csatárláncokat, de mivel a jobboldalon a cs. kir. vadászok meghátrálása után Leiningen oszlopa nyílt terepen nyomult a város felé, a baloldalon Nagysándor pedig a magyar lovassággal és lovasüzerséggel átkelt a vasúti töltésen és ismét átkarolta gyengébb cs. kir. ellenfelét, a vasúti töltés vonalát és az előtte lévő tereptárgyakat nem lehetett tovább tartani. Ezzel – alig több mint fél óra harc után – az ütközet lényegében eldőlt: megkezdődött az általános cs. kir. visszavonulás.¹⁴

A jobb parton megkezdődő tüzéségi párbajjal egy időben Vécsey tüzésége is lőni kezdte a hídfőt: a gyalogüteg négy ágyúja közvetlenül a sáncokban lévő cs. kir. csapatokat, míg valószínűleg a helysűke miatt távolabb felállított két tarack a sáncok mögötti területet árasztotta el gránát- és srappellövedékekkel. Ezt a sáncokban lévő cs. kir. 5. gyalogüteg két hatfontos ágyúja nem tudta sokáig sikeresen viszonzni, így itt a cs. kir. védelmet irányító Eduard Ghilain utász százados aránylag hamar elrendelte a hídfőből lévő kivonásukat. Magyar oldalon 8 óra körül megérkezett a Bátor-Schulz-dandár, amely a 6. hadosztály mögött, a töltésút fedezékében foglalt állást. Ezt követően Vécsey szárnysegéde, Julian Przyjemski őrnagy vezetésével a 6. honvéd- és az 52. sorgyalogezred 3. zászlóalját rohamra küldte a sáncok ellen; támogatásul pedig Bátor három honvédzászlóalját is utánuk indította. A magyar roham megindulásakor Ghilain visszavonta a hídfőben addig lévő alig egy és ¼ századnyi cs. kir. sor- és vadászgyalogságot a jobb partra, a 7. utászszázad felét a hid lerombolására küldte, míg a többi csatárláncba oszlott a parton, hogy puskatűzzel akadályozza meg a magyar csapatok átkelését. A fél 16. utászszázad a tartalékot képezte. Az utászoknak a hídon mintegy 11 pallót sikerült is felszedniük, de aztán a hídfőt birtokba vevő magyar gyalogság csatárláncainak tüze megakadályozta a munka folytatását; hiába küldte az osztag segítségére Ghilain a 7. utászszázad másik felének ácsait is. Viszont sikerült megakadályozni a magyar csapatok átkelését, így megkezdődhettek az előkészületek a hid innenső részének felgyújtására.¹⁵

¹⁴ A centrumban történetekre lásd: *Hegyesi* 1898. 110–112. o.; *Kovács* 2016. 125. o.; *Kaposvári* 1975. I. k. 99. o. (9. honvédzászlóalj); Leiningen visszaemlékezését: *Katona* é. n. (2003.) 87–88. o., ill. Bács. (III.) hdt. pkv. az utólagos összefoglaló ütközetjelentését. Nagysándor, valamint Bobich János őrnagy és az általa vezetett 3. honvédzászlóalj tetteire még lásd Damjanich említett kitüntetési előterjesztését. (Azt a legendát, miszerint a 3. honvédzászlóalj elfogta volna a cs. kir. 1. lovasüteget, egyetlen korabeli magyar, vagy cs. kir. forrás sem támasztja alá. A valóságot Leiningen így fogalmazta meg visszaemlékezésében: „De a 3. zászlóalj a vitéz Bobich őrnagy alatt egyenesen nekiment az ütegnek, és a legborzasztóbb kartácsolás ellenére elkergette, és benyomult a városba.” In: *Katona* é. n. (2003.) 88. o.) A cs. kir. oldalra lásd: az 1. lovas-, az 5. gyalogüteg, a 11/3. és 7/2. határőrzászlóaljok említett ütközetjelentéseit.

¹⁵ A hídfőnél folytatott harcokra lásd Karger és a cs. kir. utászok idézett jelentéseit, valamint *Brinner* 1878–1881. I/1. 119–120. o. A Bátor-Schulz dandár beérkezésére és tevékenységére lásd: *Egervári* 1870. 49. o., ill. *Karsa* 1993. 140–141. o.; a magyar támadásra Vécsey 1849. március 5-én este 5 órakor írott jelentését. MNL OL OHB 1849:2954.; *Szalkay* 1998. 39. o.; *Kovács* 1998. 265–266. o.

Közben a jobb parton folytatódott a cs. kir. főerők visszavonulása a város felé. A cs. kir. tüzérség ütegei egymást váltva időről-időre állást foglaltak a lovasság fedezetével, és tüzükkal igyekeztek lassítani a magyar csapatok előretörését; míg a cs. kir. gyalogság zöme a csatárláncok fedezetében hátrált Szolnok felé. Miután a magyar előrenyomulás elvágta a Szolnok–Abony főutat, a visszavonulás a városból egyedül az északnyugatra, Zagyvarékas felé vezető úton volt lehetséges. Karger ezért valószínűleg a következő védőállásba vonta vissza a csapatait, hogy fedezze az utat: a báni huszárok (amelyhez ekkorra valószínűleg már csatlakozott a városban addig hátrahagyott alezredesi 1. század 3 szakasza is) a „Tófenék” és vízfolyásai által alkotott mocsaras terület északi oldalára kerültek. Velük egy magasságban, de a déli oldalon, a Szent Anna (vagy Partos-) kápolna által jelölt kisebb dombon és környékén állt fel a cs. kir. tüzérség zöme (az 1. lovasüteg, az 5. gyalogüteg négy, valamint az 1. 12 fontos félüteg két lövege) a 3. dragonyosezred két osztályának (utóbbihoz valószínűleg csatlakozott a korábban kikülönített szakasz), illetve a báni huszárok egy alezredesi szakaszának a fedezetével. Ez a különítmény lényegében elzárta a mocsaras területek, illetve a belvízlevezető árok közti átjárót, és így fedezte az árkon keresztül északnyugatra vezető út egyetlen kőhidját. A várost nyugatról övező szérűskerteken keresztül hátráló cs. kir. 11/3., illetve 7/2. határőrzászlóaljknak valószínűleg Szolnok északnyugati részét kellett volna tartani az árok mentén; míg közvetlenül a városba visszavonuló cs. kir. 3/3. sorozedi zászlóaljnak és a vadászoknak pedig a déli részét, az árkon nyugatra átvezető abonyi főút kőhidjával együtt. Szolnokból valószínűleg előbb a poggyász- és szerkocsiknak, a szanitécek betegszállító kocsijainak, az utászok hadihíd-szállító járműveinek, majd a löszerkocsiknak kellett kivonulniuk; ezt követte volna előbb a Tisza-hídfőnél, aztán a város egyéb részén állomásozó gyalogság és tüzérség. Az utóvédet a cs. kir. lovasság és tüzérség adta volna.¹⁶

Az előrenyomuló magyar csapatok követték a hátráló ellenfelet és lényegében ahhoz igazodva alakították ki az új harcrendet. A balszárnyon Nagysándor valószínűleg a 2. huszárezred ezredesi osztályát és az 1. lovasüteg Tóth főhadnagy vezette felét a báni huszárok ellen küldte, míg a lovasság zömével és a 8. lovasüteggel a kápolna irányába nyomult előre. A centrum balszárnyát (a vadászok, a 9. és a 28. honvédzászlóalj, valamint a 1. lengyel zászlóalj) Wysocki egy időre (valószínűleg a torlódás elkerülése céljából) megállította, majd a szérűskerteken keresztül balra húzódva igyekezett felzárkóztatni a lovasság jobb oldalához. Valószínűleg őket követte a 4. és a fél 11. gyalogüteg is. Eközben a 3. honvédzászlóalj nyugatról, míg a 19/3., illetve a 60/3. sorzászlóaljak pedig délnyugatról igyekeztek behatolni a városba. A Szolnokba betörő gyalogságnak minél hamarabb el kellett érnie a Tisza hídját, hogy azt az ellenség ne semmisíthesse meg, és így Vécsey csapatai mielőbb csatlakozhassanak a jobb parton lévő erőkhöz. Végül Damjanich a tartalék

¹⁶ A cs. kir. visszavonulásra, illetve a város előtt elfoglalt új védőállásokra lásd Karger idézett jelentéseit, az ütközetről készült magyar tábornoki vázlatot, az 1860-as katonai felmérés térképszelvényét, illetve a 3. dragonyosezred, a cs. kir. 1. lovas-, és 5. gyalogüteg, a 11/3., a 7/2. és a 3/3. zászlóaljak, valamint a vadászok jelentéseit. (A báni huszároknak nincs külön adat; pozíciójuk csak a magyar tábornoki vázlat alapján valószínűsíthető. A „Tófenéken” és vízfolyásai által létrehozott mocsaras terület valószínűleg a zagyvarékas útnál megszűnt, és az út túloldalán folytatódott. Erre lásd az 1860-as katonai felmérés térképszelvényét.) A kiürítés kezdetére és a városban uralkodó viszonyokra lásd: *Landesmann* 1859. II. k. 122–123. o.

lovasságát és lovastüzérségét a balszárnyra, míg gyalogságát a jobbszárny támogatására, a város bevételére küldte.¹⁷

A cs. kir. félnek azonban nem sikerült rendezetten lebonyolítania a visszavonulást. Ennek fő oka az volt, hogy a dandár sok, megközelítőleg akár 150 kocsival és fogattal is rendelkezhetett, amelyeknek a belvízlevezető árok egyetlen köhídján kellett áthaladniuk, hogy Zagyarékas felé kijussanak a városból és azt követően a mocsaras terep miatt kezdetben csak a főúton haladhattak. E miatt előbb a híd környékén, majd a környező utcákban is óriási torlódás alakult ki; hiába irányította az átkelést személyesen a dandár táborkari tisztje. A magyar csapatok közeledése miatt aztán pánik tört ki, amit csak a hídfőtől ide vezényelt 3. sorgyalogezredi 18. század bevetésével lehetett letörni, és úgy-ahogy rendezett keretek között tartani a kocsik átvonulását.¹⁸

A másik ok az volt, hogy a cs. kir. gyalogság parancsnokai mindenáron szerették volna elkerülni, hogy a magyar fél elvágja a visszavonulás lehetőségét, ezért nem az árok vonalánál vették fel a harcot, hanem gyorsan visszahúzódtak a városba. Így az üldöző magyar csapatok aránylag nagyobb ellenállás nélkül szereztek meg az árok átkelőit, és jutottak be Szolnokba, ahol elkezdődött a tényleges küzdelem. A cs. kir. fél a harcot elsősorban a megerősített csatárláncokkal vívta, melyek mögül a zöm olykor szuronyrohammal időlegesen ellenlökést hajtott végre. A cs. kir. csapatok dolgát megkönnyítette, hogy az üldözés közben a magyar gyalogság harcrendje felbomlott, így nem nagyon tudott zárt sorokban támadni; ugyanakkor megnehezítette az, hogy a helyi lakosság egy része a magyar oldalon ténylegesen bekapcsolódott a harcokba. A város északi felén a cs. kir. 11/3. határőrzászlóalj aránylag gyorsan átvonult a helységen és átkelt a köhídon is, azonban a cs. kir. 7/2. határőrzászlóalj, illetve a cs. kir. 5. vadászászlóalj délről ide hátráló 1. osztálya komoly ellenállást fejtett ki, és ezzel nagyon lelassította a 3. honvédszászlóalj, valamint a 60/3., majd valószínűleg a tartalékból felzárkózó 34/3. soredredi zászlóaljak itteni előretörését. Ezt tovább nehezítette, hogy a város déli részén a parancsnokságot átvevő Schön alezredes a Tisza-hídfőnél addig ott lévő két hatfontos (és valószínűleg a várból kivont egy 12 fontos) löveget fél századnyi cs. kir. vadász, illetve néhány szakasz határőr kíséretében Szolnok északi részébe küldte, illetve, hogy a keletre nyíló utcák bejáratait eddig védő határőrszakaszok is zömmel visszacsatlakoztak törzsalakulataikhoz. A beérkező három lövegből és a cs. kir. vadászokból Karger az árok köhídjának védelmére a város peremén újabb védelmet rögtönzött.¹⁹

Közben délen a 19/3. soredredi zászlóalj Leiningen vezetésével ellenállás nélkül elfoglalta az árok nyugatra vezető köhídját, majd benyomulva a városba a ferences kolostor kör-

¹⁷ A magyar csapatok új harcrendjére és feladataira lásd az ütközetről készült magyar táborkari vázlatot. Ezen kívül még: a Bács. (III.) hdt. pkv. az utólagos összefoglaló ütközetjelentését, Karger jelentéseit, ill. *Wjsocki* 1993. 45–46. o.; *Hegyesi* 1898. 112. o.; *Kovács* 2016. 125–126. o.; *Kaposvári* 1975. I. k. 99–100. o. (9. honvédszászlóalj), ill. uo. 102–103. o. (19/3. zászlóalj); *Virtolog* 1871. 351. o.; Leiningen visszaemlékezését in: *Katona* é. n. (2003) 87–88. o., valamint *Lengyel* 1897. 9. o.

¹⁸ A kocsik feltételezett számára, a híd körül kialakuló torlódásra és a pánikra lásd: *Landesmann* 1859. II. k. 122–123. o.

¹⁹ A cs. kir. gyalogság visszavonulására és a város északi részén folyó harcokra lásd a cs. kir. 11/3., 7/2. határőrzászlóaljak, ill. az 5. vadászászlóalj 1. osztályának idézett ütközetjelentéseit; a délről küldött erősítésre a cs. kir. 3/3. soredredi zászlóalj jelentését. A magyar csapatokra lásd: *Hegyesi* 1898. 112–113. o., ill. *Virtolog* 1871. 351. o. (utóbbiban ugyan a hídfő ellen irányuló előrenyomulás szerepel, de a cs. kir. vadászokkal vívott hosszas harc bemutatása bizonyítja, hogy a zászlóalj a város északi részében harcolt); a felbomló harcrendre általában Leiningen visszaemlékezését. In: *Katona* é. n. (2003.) 88. o.

nyékén ütközött a cs. kir. 3/3. szerezdi zászlóalj négy századának védelmébe. Leiningen ekkor valószínűleg Horváth Pál százados vezetésével zászlóalja egy osztlályát egy melékutcaban a cs. kir. csapatok átkarolására küldte, egy osztagot hasonló céllal a Tisza-partra küldött, a főerőkkel pedig szemből igyekezett előrenyomulni. A cs. kir. csapatok lassan hátráltak a hídfő felé és közben szívósan küzdöttek; egyik ellenlökésüknek majdnem maga Leiningen is áldozatul esett. Schön alezredes cs. kir. zászlóalja másodszerre a sóraktárak vonalában akasztotta meg a magyar előrenyomulást a főutcán, de mivel a jobb oldalukat átkarolta Horváth különítménye, így Schön az északi irányú kitérés mellett döntött, amit sikerrel végre is hajtott. Erről azonban szemlátomást nem értesítette Ghilain századost, akiknek a cs. kir. utászai, miközben Vécsey csapatait tartották fel és a híd felgyújtásán dolgoztak, észlelték, hogy a jobb oldalukban a Tisza-parton magyar gyalogososztag jelent meg. Ghilain csapatai zömét ekkor ellenük fordította és szuronyrohammal vissza is vetette őket a sóraktárakig; itt azonban beleütközött a tartalékból a parton beérkező 65. honvédzászlóalj főerőibe. A cs. kir. utászok egy osztaga ekkor bevette magát az egyik sóraktárba és onnan nyitott tüzet, míg a többiek a parton védekeztek. Közben azonban Horváth különítménye elérte és elfoglalta a Tisza-híd északi hídfőjét, ezzel a cs. kir. utászok bekerítésbe kerültek. Ghilain ekkor utászaival északi irányba tört ki; hamarosan pedig a raktárba szorult osztag (akikre közben a honvédek rágyújtották az épületet) is követte őket, nyomukban a 65-ösök katonáival. Ezzel a város déli része és a Tisza-híd is (lényegében sértetlenül) a magyar csapatok kezére került. Vécsey gyalogsága a gerendákon azonnal megkezdte az átkelést, míg a magyar utászok hozzáláttak a felszedett pallók pótlásának, hogy a tüzéség és lovasság is átjuthasson az innenső partra. Leiningen zászlóalja közben szintén északi irányba fordult és a 65. honvédzászlóaljjal együtt megkezdte a város keleti felének a megtisztítását a visszavonulás közben felbomló cs. kir. csapatok (elsősorban az utászok) zömtől elszakadó töredékeiktől.²⁰

A városon kívül a Szent Anna-kápolnánál közben folyt a cs. kir. tüzéség 12, illetve a magyar tüzéség 8 lövege között a tűzpárbaj, amelyben mind a két fél és a fedező lovasságuk is makacsul kitartott. A cs. kir. oldal gondjait azonban növelte, hogy a magyar lovasság jobb oldalán egy magyar gyalogososzlop (vadászok, 1. lengyel zászlóalj, 9. és 28. honvédzászlóalj) tűnt fel a szérűskerteken keresztül, amelyre valószínűleg a 12 fontos félüteg tüzét át kellett irányítani. A fő problémának azonban az bizonyult, az ütközet kezdete óta szinte szakadatlanul tüzelő cs. kir. ütegek lassan kifogytak a lőszerből, és mivel a lőszer-tartalék kocsijai beszorultak az árok hídjánál kialakuló „forgalmi dugóba”, nem lehetett feltölteni őket. Így ütegenként ki kellett vonni őket a tűzvonalból a lovasság háta mögé és fokozatosan elindítani a már átkelt cs. kir. csapatok mögé a zagyarékasi útra. Ezt a folyamatot észlelhette Władisław Poniński százados, az 1. lengyel ulánuszred 1. századának parancsnoka, aki Pikéty Ágoston ezredestől, a 2. huszárezred parancsnokától engedélyt kért a rohamra. Mivel a korban nem volt szokás nehézlovasságot könnyűlovasság-

²⁰ A város déli részén és a hídfő mellett folyó harcokra, valamint az utcákon lezajlott üldözésre lásd a cs. kir. 3/3. sorzászlóalj, ill. a cs. kir. utászok említett ütközetjelentéseit, valamint *Brinner* 1878–1881. I/1. 120–121. o. A magyar csapatokra lásd Leiningen visszaemlékezését in: *Katona* é. n. (2003.) 88. o., *Kaposvári* 1975. I. k. 103–104. o. (19/3. zászlóalj), ill. *Lengyel* 1897. 9–11. o. (Lengyel ugyan a cs. kir. vadászokkal vívott harcról ír, de a helyszín miatt egyértelmű, hogy ezek cs. kir. utászok voltak, akiknek a hasonló színű egyenruhája (világoszürke, zöld zsinórozással) megtévesztette a visszaemlékezőt.) Vécsey és Batori-Schulz gyalogságának átkelésére: *Szalkay* 1998. 39. o.; *Karsa* 1993. 141. o.

gal szemből megrohanni, Pikétynek nem volt kedvére a dolog, de a lengyel tiszt sürgetésére végül a „Ha nem akaródzik ácsorognotok, menjetek, a három ördög nevében!” mondat kíséretében engedélyezte a támadást. Ponińskit a lengyelek közismert vakmerőségén kívül az is inspirálhatta a rohamra, hogy ulánusainak zárt rendben, hosszú dzsidáikkal támadva sokkal nagyobb esélyük volt a cs. kir. dragonyosok vonalának áttörésére, mint a huszároknak.²¹

A 8. lovasüteg tűzbeszűntetése után a lengyelek megindultak előre. Annak érdekében, hogy a támadást felfogja és a tüzérség számára a visszavonulást lehetővé tegye, Josef Regelsberg alezredes is támadásra indult dragonyosaival. Az általa személyesen vezetett – karabélysortűzet is adó – alezredesi osztály vonalát azonban a nagyobb lendülettel, zárt rendben támadó ulánusok áttörték. Ezt követően érvényesült a túlerő, a lengyeleket körbefogták, akik – mivel dzsidáikkal a közelharcban már nem élveztek előnyt – súlyos veszteségeket szenvedtek. Segítségükre azonban hamarosan megérkezett az addig a 8. lovasüteg fedezetét ellátó 2. huszárezred alezredesi osztályának egyik (valószínűleg a 2.) százada Mukits Aurél alkapitány vezetésével, és együttesen megfutamították a cs. kir. lovasokat. A dragonyosok szintén rohamra induló, Prokop Dobrzonsky (Dobrzenský) őrnagy vezette őrnagyi osztálya még rosszabbul járt. A támadás megkezdése közben a magyar lovasság jobbszárnyára megérkezett a tartalékból a 3. huszárezred 2. őrnagyi osztálya az 1. lovasüteg másik felével, és a Schiedebaum hadnagy vezette félüteg villámgyors lemozdonyozás után kartáccsal belelőtt a közeledő ellenséges lovasságba, melynek sorai felbomlottak, rohamuk megtört. A megzavarodott dragonyosokat ezután érte a 2. huszárezred Teodor Rudzinsky kapitány vezette 1. őrnagyi osztályának támadása, amely „A tiszteteket vágjátok!” parancsal jobboldalról is átkarolva az ellenséget egészen a cs. kir. 5. gyalogüteg és az 1. 12 fontos félüteg vonaláig vetette vissza őket. A szétszóródott cs. kir. lovasoknak, tüzéreknek és szekerészeknek itt közelharcban sikerült megakadályozniuk az áttörést és kimenteniük az ütegek löveganyagát, de közben jelentős személyi veszteséget szenvedtek, és összesen 5 lőszerkocsi is a huszárok kezére került. Eközben a másik oldalon is eldőlt a harc. Az addig valószínűleg az 1. lovasüteg felének fedezetét ellátó, a 3. huszárezred 2. őrnagyi 1. századának Melczer János főhadnagy vezette (talán a 2.) szárnya is engedélyt kapott a rohamra. Melczer átvágva a még vívó feleken, a cs. kir. 1. lovasüteg oldalába került, majd a fedezetként szolgáló báni huszárszakasz szétszórása után az ütegre vetette magát huszáraival és két löveget elfoglalt. Arthur Bylandt főhadnagynak a másik félütegét még sikerült hátraküldenie. Aztán a menekülő dragonyosokat üldözve megérkezett Poniński egy szakasz ulánussal, valamint Mukits huszárainak egy része is. Együttesen megtörték az ellenállást, a cs. kir. 1. lovasüteg kezelőszemélyzetének kétharmadát, valamint összesen 3 lövegét, 5 lőszerkocsiját és két egyéb szerkocsiját is elvesztette. Az elmenekülő maradék cs. kir. tüzérség és a dragonyosok egyik része a hídnál csatlakozott a dandár zöméhez, más része pedig valószínűleg a

²¹ A Szent Anna-kápolnánál kialakuló helyzetre lásd Karger idézett jelentéseit, a cs. kir. 3. dragonyosrezred, az cs. kir. 1. lovas-, ill. az 5. gyalogüteg idézett ütközetjelentéseit; a magyar oldalra a Bács. (III.) hdt. pkv. az utólagos összefoglaló ütközetjelentését. A magyar gyalogososzlopra és összetételére lásd: *Kaposvári* 1975. I. k. 99–100. o. (9. honvédszázlőalj), ill. *Kovács* 2016. 125–126. o. Poniński kezdeményezésére: *Kovács* 1998. 267–268. o. (A mocsaras terület északi partján lévő magyar, valamint báni huszárok küzdelméről nincs adat; vélhetően egyik oldal sem ért el jelentősebb előrehaladást; ill. a magyar fél csupán az ágyúzásra szorítkozott. Erre lásd Tóth főhadnagy, a fél 1. lovasüteg parancsnokának idézett vallomását.)

mocsáron keresztül vergődött át a túlsó partra. Ezzel a szervezett cs. kir. ellenállás itt összeomlott, és a magyar lovasság számára megnyílt az út az árkon átvezető köhíd északi hídfőjéhez.²²

Az említett híd előterében a rögtönzött cs. kir. félüteg, amelyet ekkor már a cs. kir. 3. sorgyalogezred 18. századának szakaszai fedeztek, egyelőre sikeresen akadályozta ágyútüzével a magyar gyalogság kibontakozását a városból. Ennek köszönhetően a trén nagy része átjutott a hídon. Karger ezzel párhuzamosan a 3. sorgyalogezred 17. századát, majd az 5. vadászok 1. osztályát, illetve a 7/2. határőrzászlóalját át tudta küldeni a túlpartra, amelyeket aztán valószínűleg maga is követett. A 3. honvédszászlóalj nem erőltette tovább a frontális támadást, hanem valószínűleg a mellékutcákon keresztül megpróbált az árok mentén balról a cs. kir. félüteg oldalába kerülni. Közben azonban megérkezett a hídfőhöz a cs. kir. 3/3. sorozredi zászlóalj négy százada, majd a cs. kir. utászosztály meglehetősen felbomlott állapotban, illetve az első menekülők a kápolnától, hírül hozva a magyar lovasság áttörését. Erre ismét kitört a pánik és végleg felbomlott a rend. Noha a poggyász és a lőszertartalék egy része még az innenső parton volt, Schön alezredes épphogy rendezett zászlóalját nekiindította a hídnak, illetve mellette az ároknak és átkelt rajta. Példáját a 18. század és az utászok is követték. Erre felmozdonyozott a cs. kir. félüteg is, és a poggyászszekerekkel, valamint a lőszertartalékkal együtt igyekezett elérni az átkelőt, hogy átnyomakodjon rajta, ám ez csak az egyik hatfontos ágyúnak sikerült. Időközben ugyanis délkeleti irányból Leiningen a hídfő közelébe jutott katonáival és egy vegyes (a 19/3. sorzászlóalj és a 65. honvédszászlóalj tagjaiból álló) osztagot összegyűjtve támadásra készült. Az őrnagy egy kisebb osztag katonát a házak között fedetten a híd közelébe küldött, amelyek tüzet nyitva az éppen átkelő kocsi lovait leterítették, és ezzel megakasztották a forgalmat. Majd a zömmel maga is szuronyrohamra indult és a megmaradt ellenállást leküzdve elfoglalta hidat. Az innenső parton rekedt két löveg (közülük a 12 fontos valószínűleg befordult az árokba) lőszerkocsistól, a lőszertartalék egy része, valamint a poggyász maradéka Leiningen gyalogságának a zsákmánya lett.²³

A cs. kir. dandár közben megkezdte a visszavonulást Zagyarváras és Abony felé. Az elővédet, illetve a poggyász fedezetét a báni huszárok alkothatták, míg a cs. kir. gyalogság az utóvédet adta. Ennek oltalma alá érkeztek be a cs. kir. tüzérség és dragonyos lovasság szétszóródott egységei. Kisebb, rendezetlen huszárosztagok támadásai már a mocsaras terület és az árok között is érték a cs. kir. gyalogság egyes alakulatait, ezt azonban azok tömeget formálva aránylag könnyen elhárították. Egy huszárosztag időlegesen elfogta a

²² A kápolnánál lezajló lovassági összecsapásra lásd Karger, a cs. kir. 3. dragonyosezred, a cs. kir. 1. lovas-, valamint az 5. gyalogüteg ütközetjelentéseit, ill. *Dedekind* 1879. 482–483. o.; a veszteségekre még: a cs. kir. I. hadtest Budán, 1849. március 22-én a szolnoki ütközetről készült végleges veszteségi jelentését. KA AFA Karton 1826. HA. u. W-G. 1849-3-44d. A magyar oldalra lásd: Bács. (III.) hdt. pkv. az utólagos összefoglaló ütközetjelentését, Damjanich említett kitüntetési előterjesztését és a HM kitüntetési okiratát, *Zámbo* 1861. I. k. 74–75. o.; *Wysocki* 1993. 46., 209. o.; *Kovács* 1998. 268–273. o.; *Kovács* 2016. 126–127. o.; a huszártisztek valószínű beosztására pedig a 2. huszárezred említett szolgálati beosztását és rangjegyzékét.

²³ A hídfőnél történetekre lásd a cs. kir. 5. vadászászlóalj 1. osztálya, a 7/2. határőrzászlóalj, az 5. gyalogüteg, a 3/3. sorozredi zászlóalj, a cs. kir. utászok ütközetjelentéseit, ill. *Stanka* 1894. 556. o., *Landesmann* 1859. II. k. 123–125. o., valamint *Brinner* 1878–1881. I/1. 122. o. A magyar oldalra lásd Damjanich kitüntetési előterjesztését és a HM okiratát, Leiningen visszaemlékezését in: *Katona* é. n. (2003) 88–89. o.; *Lengyel* 1897. 12. o.; *Hegyesi* 1898. 112–113. o. (A 3. honvédszászlóalj átkaroló hadmozdulatára nincs külön adat, de mivel nem ők érték el elsőnek a hidat, illetve tanúi voltak a 3. huszárezred 2. őrnagy osztálya, ill. az 1. lovas félüteg felvonulásának és bevetésének, ez a manőver valószínűnek tűnik.)

hídtól visszavonuló hatfontos cs. kir. löveget is, de a cs. kir. 3. sorgelegezred 18. százada ellentámadással visszazerezte azt. Közben Nagysándor támadásra indította eddig tartalékban lévő, rendezett lovasságát, a 2., ill. a 3. huszárezred 2. őrnagy osztályait. A cs. kir. főoszlop ekkorra már átjutott a mocsaras területen és jól járható terepre ért; kivéve az „utóvéd utóvédét” alkotó cs. kir. utászokat. Őket ugyanis még az innesső oldalon, menetben érte a valószínűleg Ernst Hügel őrnagy vezette 2. huszárezred 2. őrnagy osztálya és egy szakasz lengyel ulánus támadása, és mielőtt tömegbe fejlődhetett volna, a lovasság súlyos veszteséget okozva szétverte, illetve a mocsárba szorította ezt a cs. kir. egységet. Az üldözés a nyílt terepen is folytatódott: a 2. huszárezred 2. őrnagy osztálya és egy szakasz lengyel ulánusok három irányból folyamatosan támadták a hátráló cs. kir. gyalogság zárt alakzatait, amelyek (szervezett lovassági és tüzérségi fedezet hiányában) puskatűzzel igyekeztek védekezni. Ám megváltozott a helyzet, amikor megérkeztek a magyar lovasütegek és tűz alá vették a hátráló cs. kir. gyalogságot. A cs. kir. 11/3. határőrszászlóalj soraiban az első becsapódó lövedékek után pánik tört ki, és Eugen Lazić őrnagy minden erőfeszítése ellenére a zászlóalj egy része megfutott. Hasonlóan bomlani kezdtek az amúgy is több különálló részben hátráló cs. kir. 3/3. sorgelegezred zászlóalj sorai is; csak a cs. kir. 5. vadászok 1. osztálya és a 7/2. határőrszászlóalj tudta továbbra tartani a zárt alakzatot. Az azonban csak idő kérdése volt, hogy ezeket is mikor lövi szét a jól működő magyar tüzérség, hogy aztán megindulhasson a lovasság mindent elsöprő rohama, ami a cs. kir. dandár futókat fedező, még harcképes alakulatainak a teljes szétveréséhez vezetett volna. Ekkor azonban a magyar üldözés hirtelen félbeszakadt, csak az 1. lovasüteg Tóth főhadnagya vezette fele követte tovább lovassági fedezettel a közeli kiserdő felé hátráló cs. kir. utóvédet. Nem „csoda” történt, megérkezett Szolnok elé a cs. kir. Ottinger-lovasdandár.²⁴

Az ütközet második szakasza: az Ottinger-lovasdandár felvonulása és harca

Ottinger Abonyban 8 óra körül értesült Karger vonaton érkező segédtszjtjéről arról, hogy Cibakházánál és Tiszaföldvárnál magyar csapatok keltek át a Tiszán és Tószeg irányából nagy erőkkkel nyomulnak előre Szolnok felé. Erre azonnal riadóztatta a dandárát, Karger segédtszjtjét továbbküldte Ceglédre, hogy Hartlieb altábornagyot is értesítse a magyar támadásról. Fél 9 körül Ottinger dandárja zömével (a cs. kir. 6. vértesezred 5, a 7. vértesezred 6 százada, az 5. lovasüteg, illetve az 1. 12 fontos üteg fele; összesen kb. 1400 fő és 9 löveg) megindult Szolnok felé; a cs. kir. 11/3. határőrszászlóalj itt állomásozó, 3. osztályát Abony védelmére hagyta hátra. Mivel úgy gondolta, hogy megerősí-

²⁴ A cs. kir. visszavonulásra és a Szolnoktól északnyugatra folyó harcokra lásd Karger, a cs. kir. 5. vadász-szászlóalj 1. osztálya, a 7/2. és 11/3. határőrszászlóalj, az 5. gyalogüteg, a 3/3. sorgezred zászlóalj, a cs. kir. utászok ütközetjelentéseit; *Stanka* 1894. 556. o.; *Landesmann* 1859. II. k. 125–127. o.; *Brinner* 1878–1881. I/1. 122. o. (Noha kezdetben a cs. kir. poggyászt északra, az úgynevezett „Malomzugba” küldték, hogy a Zagyván átkelve forduljon nyugati irányba és így a folyó déli oldalán Zagyvarékas felé vezető út a csapatok számára maradjon nyitva, az ott lévő híd korábbi felszedése miatt ezt nem sikerült végrehajtani. Így a cs. kir. trén kénytelen volt visszafordulni a déli útra, ami csak tovább növelte a zűrzavart cs. kir. oldalon. Erre lásd a cs. kir. 3. dragonyosrezred említett ütközetjelentését.) A magyar oldalra lásd Damjanich kitüntetési előterjesztését és a HM okiratát, Leiningen visszaemlékezését in: *Katona* é. n. (2003) 89. o., ill. Tóth főhadnagy idézett vallomását, valamint *Kaposvári* 1975. I. k. 105. o. (Horváth Leiningen valószínű ténykedését az üldöző félütegénél tévesen a hídhoz helyezi.)

tett dandárával Karger tartani tudja Szolnokot, amíg ő megérkezik, ezért nem egyenesen a város felé indult el, hanem a vasútvonaltól délre, a Tószeg felé vezető úton, hogy így a támadó magyar sereg bal oldalába kerülve annak visszavonulási útját fenyegeesse. Az egyre erősödő ágyúdörgés miatt Tószegtől félórányi járásra Ottinger kíséretével előre ügetett Szolnok felé, ahol előbb azt észlelhette, hogy a magyar tüzérség tűzvonala már a vasút északi oldalán látható, majd a vasútvonal déli oldalán lévő kisebb magaslatra feljutva döbbszenten konstatálhatta, hogy a harc már a várostól északnyugatra folyik és Karger dandára a magyarok által három irányból erősen szorongatva Zagyvarékas felé hátrál. Ottinger ezért úgy döntött, hogy dandárját balra fordítva a Szolnoktól körülbelül 3000 lépésre lévő pályaotháznál átkel a vasúti töltésen és a Szolnok–Abony országúton foglal állást a várossal szemben. Ezzel vélhetőleg magára vonja majd a magyar csapatok figyelmét, és így segíti Karger csapatainak visszavonulását.²⁵

A cs. kir. nehézlóvaság vasúttól délre való megjelenését a magyar fél észrevette. Mivel Damjanich lovassága, gyalogságának és tüzérségének egy része éppen Karger dandárját üldözte, gyalogságának másik része pedig még Szolnokon rendeződött, ezért Vécsey átkelt csapataira várt a feladat, hogy az új cs. kir. erőket feltartóztassa. Mivel a Tisza-híd kijavítása eközben befejeződött, a vezérőrnagy lovasságát és tüzérségét átvezényelte az innenső partra, majd saját csapataival a város nyugati szélé felé sietett, míg Bátor-Schulz gyalogságának két zászlóalját Szolnok biztosítására, illetve a foglyok és a zsákmány őrzésére hagyta hátra. A dandár többi része a Tisza túlsópartján maradt. A város előtt, a Szolnok–Abony út két oldalán aztán harcrendbe állt a hadosztály. Az első vonalba a 3. lovasüteg, illetve a 3. huszárezred alezredesi és 1. őrnagyi osztálya került, míg a második vonalba az 5/2/3. sorászlóalj, az 5. gyalogüteg, illetve a 6. honvédzászlóalj. Valószínűleg a második vonal balszárnyán zárta le a vasútvonalat a hajdú önkéntes lovasosztály a gyalogüteg két lövegével; utóbb ide érkezett még a lengyel légió 1. ulánusszázada is. Vécsey gyalogságának jobbszárnyához aztán fokozatosan zárkóztak fel Damjanich üldözésből visszafordított, illetve a városból kivonuló zászlóaljai a gyalogütegekkel, és álltak harcrendbe Szolnok előtt.²⁶

Ottinger a cs. kir. 5. lovasüteget valószínűleg a 7. vértesezred alezredesi 2. századának fedezetével a vasúti töltés északi oldalára küldte át, hogy lekösse a közben tüzet nyitó magyar tüzérséget, majd ennek tüzfedezete alatt megkezdte többi csapatainak átvezénylését a töltésen. Ezek közül elsőként valószínűleg a cs. kir. 1. 12 fontos félüteg kelt át a 6. vértesezred őrnagyi 2. százada egyik szárnyának a kíséretében a túloldalra és mozdonyozott le a főúton. Ezt a pillanatot (amikor még a cs. kir. nehézlóvaság zöme a töltés túloldalán volt) próbálta meg kihasználni Vécsey, aki a 3. huszárezred két osztályát táma-

²⁵ Az Ottinger-lovasdandár mozgósítására és felvonulására lásd Ottinger vezérőrnagy Abonyban, valószínűleg 1849. március 7-én írott jelentését. KA AFA Karton 1956. I. AK. u. J. 1849-3-23. A létszámra lásd a február 28-i hadrendet. (A cs. kir. 6. vértesezred őrnagyi osztályának 1. százada ekkor Nagykőrösön állomásozott. *Wrede* 1906. 501. o.)

²⁶ Vécsey csapatainak átkelésére és a város előtti felfejlődésére, valamint a többi alakulat csatlakozására lásd: az ütközetről készült tábornoki mellékletet. A felvonulásra lásd Vécsey említett jelentését, valamint *Kaposvári* 1975. I. k. 106–107. o. (Komlóssy Lajos őrnagy visszaemlékezése), uo. 104–105. o. (Horváth százados visszaemlékezése); *Leiningen* visszaemlékezése in: *Katona* é. n. (2003) 89. o.; *Lengyel* 1897. 11. o.; *Kovács* 2016. 128–129. o. (Utóbbi szerint a lengyel 1. zászlóalj szintén a vasúti töltés mellett állt fel, a tábornoki vázlat szerint viszont a jobbszárnyon volt. Ez alapján lehet, hogy az átvonulásra később került sor.) Bátor-Schulz csapatainak szerepére lásd: *Karsa* 1993. 141. o.

dásra küldte a cs. kir. ütegek ellen. Noha a felázott terep némileg lelassította a rohamot, a cs. kir. ütegek tüze ellenére mindkét osztály elérte az ellenséget. A cs. kir. 7. vértesezred alezredesi 2. századának ugyanakkor még a cs. kir. 5. lovasüteg előtt sikerült feltartóztatnia a támadó huszárosztályt, majd miután a fenti vértesezred őrnagy osztálya és ezredesi 2. századának egy része is megérkezett, együttesen visszavetették az ellenséget. A másik oldalon a cs. kir. 1. 12 fontos félütegnek nem volt ekkora szerencséje: az itt támadó 3. huszárezredbeli osztály előbb visszaszorította a 6. vértesezred őrnagy 2. századának felét, majd betört az üteg állásába, és a cs. kir. tüzérek minden erőfeszítése dacára egy 12 fontos ágyút és három löszerkocsit is elfoglalt. A cs. kir. 6. vértesezred beérkező ezredesi osztályának sikerült visszaszerezni a löveget, majd a 7. vértesezred őrnagy osztálya és ezredesi 2. századának csatlakozása után a túlerő súlyos veszteséget okozva itt is megfutamította a huszárokat. A három löszerkocsi ismét cs. kir. kezekbe került.²⁷

A magyar támadás visszaverése után a teljes cs. kir. lovasdandár felfejlődhetett az út két oldalán, és a két fél egyelőre megelégedett a kölcsönös ágyúzással. Ez addig maradt így, míg oldalról egy újabb magyar lovasoszlop (a 2. huszárezred 1. őrnagy osztálya, valószínűleg a 8. lovasüteg, illetve még egy huszárosztály) nem kezdett közeledni. Ottinger ekkor úgy érezte, hogy már elég időt adott Kargernak a visszavonulásra, és mivel nem szerette volna, ha az oldalába kerülnek, elrendelte a lépcsőzetes visszavonulást, amit osztályonként hajtott végre. Ez sem ment könnyen, mivel a dandár hátában egy helyen a sáros, ingoványos területek miatt a járható terep jóformán a közútra szűkült le; ráadásul a visszavonuló cs. kir. tüzérség négy löszerkocsija itt úgy megsüllyedt, hogy nem tudott továbbmenni. Ottinger ezek kiemelésének fedezetére a cs. kir. 6. vértesezred alezredesi osztályát, illetve a 7. vértesezred egyik osztályát hagyta hátra, amelyek a hátráló cs. kir. dandárt követő 3. huszárezredbeli két osztály első támadási kísérletét még elhárították. Ám amikor a Hardegg-vertések osztálya szintén az ingovány túloldalára húzódott vissza, a magyar oldalra pedig megérkezett a 2. huszárezred 1. őrnagy osztálya is, az újabb támadást már siker koronázta: a cs. kir. 6. vértesezred alezredesi osztálya kénytelen volt meghátrálni, a négy löszerkocsi (a cs. kir. 5. lovasüteg egy, valamint az 1. 12 fontos üteg három kocsija) pedig a huszárok kezére került. Ezzel – úgy 11 óra körül – az ütközet lényegében véget ért. Ottinger vérteseivel Abonyhoz vonult vissza, ahol a helység előtt egészen besötétedésig harcrendben állt, a magyar csapatok pedig körülbelül még egy óráig maradhattak az állásaikban, majd az előőrsök kiállítását követően Szolnokon, illetve a város körül szálltak táborba.²⁸

Közben, még a reggel folyamán Ceglédre, Karl Hartlieb altábornagy hadosztályparancsnokhoz megérkezett Karger segédtszjtje, és közölte vele a történeteket, valamint Ottinger intézkedéseit. Hartlieb is riadót fúvatott, és délelőtt 10 óra körül elindult a

²⁷ A lovassági összecsapásra cs. kir. oldalról lásd Ottinger jelentését (a 6. vértesezred ezredesi osztálya helyett az alezredesit említi); *Wrede* 1906. 502–503. o., *Kovarik* 1904. 101–102. o.; *Victorin* 1879. 323–324. o. A magyar oldalra lásd Vécsey jelentését, Damjanich említett kiténtetési javaslatát és a HM okiratát; *Kaposvári* 1975. I. k. 104–105. o. (Horváth százados visszaemlékezése); *Karsa* 1993. 142–143. o.; *Zámory* 1861. I. k. 75. o.

²⁸ Az ütközet végére lásd Ottinger jelentését; *Wrede* 1906. 502–503. o., *Kovarik* 1904. 101–102. o.; *Victorin* 1879. 323–324. o. A magyar oldalra lásd Vécsey jelentését, Damjanich említett kiténtetési javaslatát és a HM okiratát; *Karsa* 1993. 142–143. o.; *Zámory* 1861. I. k. 75. o. Az ütközet utáni időszakra: *Kovács* 2016. 127–128. o. (a táborba vonulást délután 1 órára teszi), ill. *His. Dom.* 55. o. Noha két magyar visszaemlékezés is említi, hogy a cs. kir. helyőrség számára utánpótlást hozó szerelvényt az ütközet után a magyar fél elfogta, erre cs. kir. forrás nincs. *Lengyel* 1897. 11. o.; *Kaposvári* 1975. I. k. 107. o. (Komlóssy őrnagy visszaemlékezése.)

megerősített cs. kir. Gramont-dandárral (a cs. kir. 1/3., valamint a 8/2. határőrszázlóját, a Bittermann gránátoszázlóját, a báni huszárezred őrnagy osztályának egyik százada, a 6. gyalog-, és a 2. 12 fontos üteg, illetve a 16. röppentyű üteg fele; összesen körülbelül 2900 fő és 15 löveg) Törtel felé, míg Daniel Rastić vezérőrnagyot a maradék csapatokkal Cegléd védelmére hagyta hátra. Intézkedéseiről természetesen értesítette a cs. kir. I. hadtest parancsnokságát is. Mivel Hartlieb is abból indult ki, hogy Karger tudja majd tartani Szolnokot, ezért ő is Tószeg irányába tervezett előrenyomulni, hogy Ottinger jobbszárnyához csatlakozva az ellenség visszavonulási útját fenyegetse. Törtelhez érkezve azonban kiderült, hogy Karger segédtszjtje, akit az altábornagy Ottinger után küldött, hogy tájékoztassa terveiről, dolgvégezetlenül tért vissza. A kiküldött cs. kir. őrzáratok és tisztek sem Ottinger csapatairól, sem az ellenségről nem tudtak érdemleges híreket szerezni. Gyenge lovassága miatt Hartlieb ezért nem kockáztatta meg a további előrenyomulást, így inkább csapatait Abony irányába indult el, ahova délután 5 órakor érkezett meg. Még délután 1 óra körül szintén ide érkezett meg Tápiószeléről a cs. kir. II. hadtest elővédét alkotó Bellegarde-lovasdandár egy része (összesen körülbelül 1000 fő és 6 löveg) is. Az így rendelkezésre álló, körülbelül 5600 fő és 30 löveg elegendőnek tűnt egy esetleges további magyar előrenyomulás feltartóztatására, ezért Hartlieb itt kezdte meg aznap este és az éjjel folyamán a Karger-dandár beérkező csapatainak a rendezését.²⁹

Összegzés

A cs. kir. haderő az 1849. március 22-én kelt, végleges veszteségjelentés szerint halottakban, sebesültekben és foglyokban 545 főt; emellett 311 lovat, 5 löveget, 25 lőszerkocsit és két egyéb szerkocsit, valamint 12 poggyász- és egyéb szerkocsit, illetve két pénztárkocsit veszített. A magyar fél pontos vesztesége nem ismert, azt általában körülbelül 300 főre teszik. A cs. kir. oldalon Karger nem kerülhetett el a felelősségre vonást. Mivel a dandárja nemcsak súlyos veszteségeket szenvedett, de több napra harcképtelenné is vált, ezért leváltását megelőzve, valószínűleg március 6.-a délutánján betegét jelentett, majd a fővárosba távozott. Csapatokat harctéren többé nem vezethetett, 1850-ben egy időre kényszernyugdíjazták. A magyar oldalon közben vezetési válság bontakozott ki, ami az összevont csapatok főparancsnoki posztja körül csúcsosodott ki. Ennek győz-

²⁹ Hartlieb aznapi tevékenységére lásd 1849. március 5-én 10 órakor Ceglédről, valamint március 7-én Abonyból a cs. kir. I. hadtest parancsnokságának írt jelentéseit, valamint március 5-én Gramontnak írott parancsát. KA AFA Karton 1956. I. AK. u. J. 1849-3-22., ad 23. ill. 170. fasc. B. u. FML J. 1849-3-2. Az elsőt közli: *Csikány* 2003. 34. o. (Ebben Hartlieb tévesen a 9. 12 fontos üteget említi, de valójában a 2.-ról van szó. Ugyanakkor Karger üzenetének megérkezését is 10 órára teszi, ami nehezen hihető.) A Bellegarde-dandár beérkezésére lásd Ottinger említett jelentését; becült létszámára a cs. kir. II. hadtest 1849. március 21-i létszámjelentését. KA AFA Karton 1827. HA. u. W-G. 1849-3-ad 246. Az Abonyban március 5-én este rendelkezésre álló cs. kir. erőkre lásd Hartlieb március 6-án hajnali 2 órakor írt jelentését a cs. kir. I. hadtest parancsnokságának. KA AFA Karton 1956. I. AK. u. J. 1849-3-21d. (Fenti jelentésében Hartlieb megjegyezte, hogy a cs. kir. 3. dragonyosezredből, a 3/3. soryalomezredzi zászlóaljából, illetve a báni huszárokból eredeti létszámuk alig egyharmadát sikerült addig összeszedni; valamint a Karger-dandár megmaradt 10 lövegéből is csak kettőhöz van lőszer. Ezért mielőbb sürgette a cs. kir. Zeisberg-dandár beérkezését. A támadásról 5-én valószínűleg kora délután értesülő Josip Jellačić altábornagy, a cs. kir. I. hadtest parancsnoka délután fél 3 órakor írt üzenetében tájékoztatta a cs. kir. II. hadtest legközelebbi dandárját a történekről, illetve 3 órakor Hartliebot arról, hogy Bellegarde aznap érkezik Abonyba, valamint, hogy Zeisbergnek parancsba adta, hogy siessen Ceglédre. Aznap délután pedig a fővárosi helyőrségből is egy zászlóaljat (cs. kir. 2/2. határőrszázlóját) indított útnak vasúton Ceglédre. Ezekre lásd: KA AFA Karton 1956. I. AK. u. J. 1849-3-56., ill. 56a-d.)

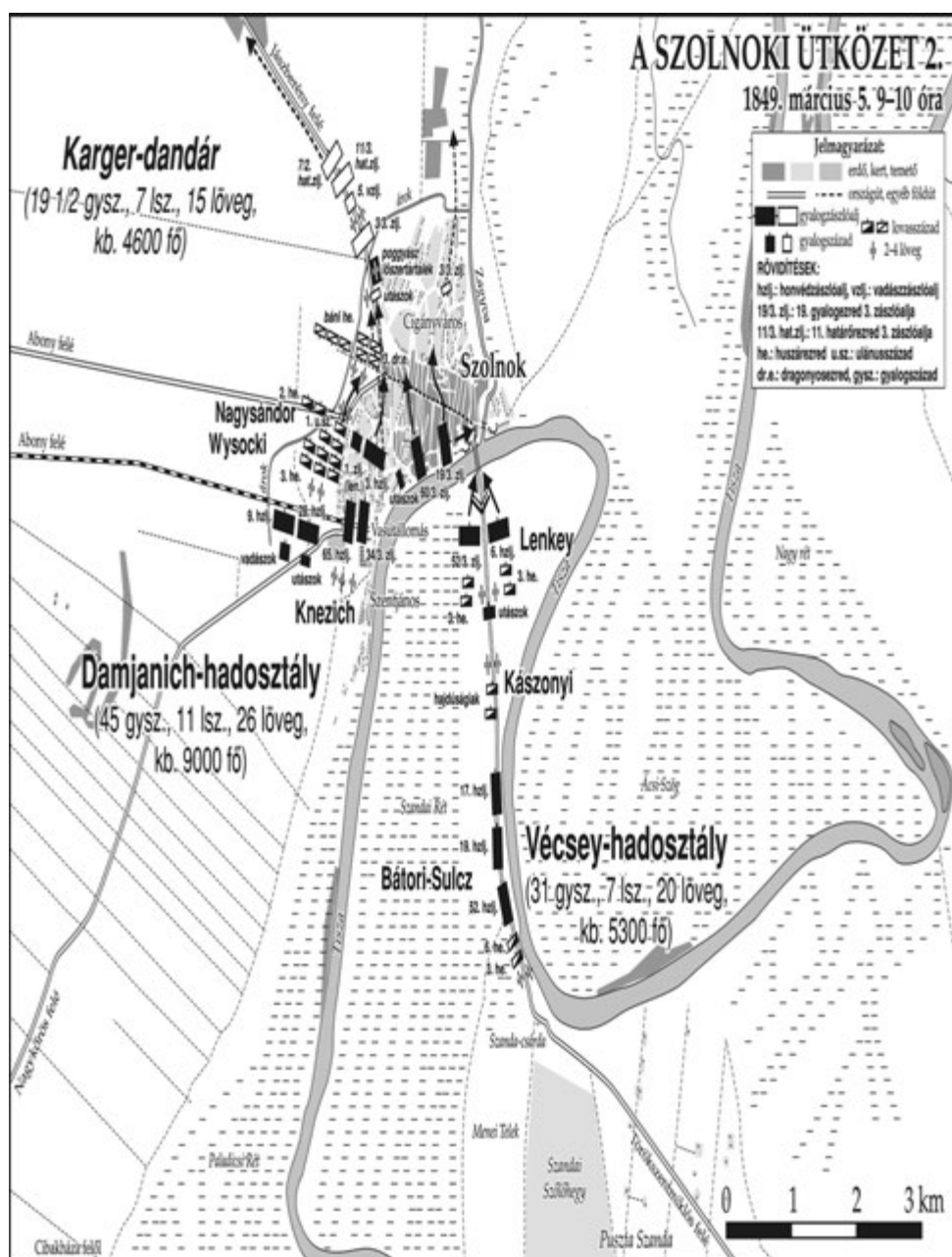
tese végül Damjanich lett; Vécsey március 6-án hadosztályát átadva Debrecenbe utazott. Noha Damjanich először védeni akarta Szolnokot, a felderítés hírei világosan jelezték a cs. kir. haderő növekvő túlerejét. Ezért a tábornok március 9-én délután kivonta csapatait a városból, amelyek a védművek és a híd lerombolása után Törökszentmiklóásra és Cibakházára húzódtak vissza. Ezután állandó helyőrséget egyik oldal sem helyezett el Szolnokon: március folyamán csak a két fél felderítői keresték fel napi rendszerességgel a várost.³⁰

A 1849. március 5-i szolnoki ütközet eseményei és eredményei (azon kívül, hogy a cs. kir. fél elvesztette egyetlen átkelőjét a Tiszán) már világosan jelezte, hogy a magyar csapatok és parancsnokaik egy jelentős része már eljutott a harc képesség azon szintjére, hogy nem volt tanácsos velük szemben taktikai-stratégiai hibákat elkövetni abban bízva, hogy a cs. kir. csapatok vélt nagyobb harc erejükkel majd helyben valahogy „megoldják” a helyzetet. Ám a cs. kir. főparancsnokság szemlátomást nem a megfelelő következtetést vonta le a példából: Windischgrätz tábornagy 1849. március 7-i, Budán kelt levelében csak a felderítés és a biztosítás fokozására szólította fel Jellačić altábornagyot, hogy a szolnokihoz hasonló eseteket el lehessen kerülni a jövőben. Mert, ahogy a cs. kir. főparancsnok írta, csak így fordulhatott elő, hogy a cs. kir. alakulatok alulmaradtak egy olyan erővel szemben, amely „felkészületlen, gyenge csapatokból állt”. Utóbbi téves megjegyzésnek bizonyult. Még 5 hét, és a „felkészületlen, gyenge csapatok”, hasonlóan „kezdő” parancsnokaikkal együtt pontot tesznek a herceg katonai karrierjének végére.³¹

³⁰ A cs. kir. Karger-, és Ottinger-dandárok végleges veszteségére lásd: a cs. kir. I. hadtest Budán, 1849. március 22-én a szolnoki ütközetről készült veszteségi jelentését és mellékleteit. KA AFA Karton 1826. HA. u. W-G. 1849-3-44d-e. Az anyagi veszteségekre még lásd: a cs. kir. I. hadtest Pesten, 1849. március 18-án írott veszteségi jelentését. KA AFA Karton 1827. HA. u. W-G. 1849-3-205., 205b-e., valamint a Bács. (III.) hdt. pkv. utólagos összefoglaló ütközetjelentését. A magyar összveszteségre lásd: *Hermann* 2004. 190. o.; Karger lemondására és további pályafutására lásd: uo. 189. o. A Damjanich és Vécsey között kibukkanó vitára és a végeredményre összefoglalóan lásd: *Hermann* 2007. 214. o. A magyar felderítés híreire és Damjanich döntésére lásd: 1849. március 8-án kelt, a HM-nek írott levelét. Bács. (III.) hdt. eln. lkv. №. 100/B. A magyar kivonulásra még lásd: Hartlieb Abonyban, 1849. március 10-én írott jelentését Jellačićnak. Másolata: KA AFA Karton 1826. HA. u. W-G. 1849-3-82., ill. Ottinger Kecskeméten, március 13-án írott jelentését Jellačićnak. KA AFA Karton 1956. I. AK. u. J. 1849-3-29. Előbbieket közli: *Csikány* 2003. 34–35., ill. 35–36. o.

³¹ Windischgrätz levelére lásd: KA AFA Karton 1956. I. Ak. u. J. 1849-3-26. Közli: *Csikány* 2003. 34. o.

BIBLIOGRÁFIA

- Bagi* 2009. *Bagi Gábor*: Szempontok, megjegyzések az 1849. március 5-i szolnoki ütközet császári veszteségeinek megállapításához. In: Fejezetek Szolnok megye múltjából. (*A Tiszántúli Történelmi Társaság Közleményei* 5. 2009. évi különszám.) Debrecen, 2009. 47–70. o.
- Bona* 1998–1999. *Bona Gábor*: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–III. k. Budapest, 1998–1999.
- Bona* 2000. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Budapest, 2000.³
- Bona* 2008–2009. *Bona Gábor*: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–II. k. Budapest, 2008–2009.
- Borus* 1975. *Borus József*: Dembinski fővezérsége és a kápolnai csata. Budapest, 1975.
- Breit* 1897–1898. *Breit József*: Magyarország 1848–49-ik évi függetlenségi harcának katonai története. I–III. k. Budapest, 1897–1898.
- Brinner* 1878–1881. *Wilhelm Brinner*: Geschichte des k. k. Pionnier-Regimentes. I–II. Bd. Wien, 1878–1881.
- Csikány* 2003. *Csikány Tamás*: A cibakházi híd 1849. A cibakházi híderő 1849. január–márciusában folytatott harcok katonai irataiból. Budapest, 2003.
- Danzer* 1874. Dembinszki Magyarországon. S. a. r. *Danzer F. Alfonsz.* Budapest, 1874.
- Dedekind* 1879. *Franz Dedekind*: Geschichte des K. k. Kaiser Franz Joseph I. Dragoner-Regimentes №. 11. Wien, 1879.
- Egervári* 1870. *Egervári Ödön*: Bátori Schulcz Bódog emlékiratai 1848/9-ki szabadságharcból. Pest, 1870.
- Gelich* é. n. *Gelich Rikárd*: Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. I–III. k. Budapest, é. n. [1882–1889.]
- Gracza* 1894–1898. *Gracza György*: Az 1848-49-iki magyar szabadságharc története I–V. k. Budapest, 1894–1898.
- Hajagos* 1998. *Hajagos József*: A 28. zászlóalj története. In: Szabolcsi honvédek a szabadságharcban (1848–1849.) Szerk. *Bene János*. (A Jósza András Múzeum Kiadványai 44.) Nyíregyháza, 1998. 93–140. o.
- Hegyesi* 1898. *Hegyesi Márton*: Az 1848–49-iki harmadik honvédszászlóalj története. Budapest, 1898.
- Hermann* 2004. *Hermann Róbert*: Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái. (Nagy csaták sorozat.) Budapest, 2004.

- Hermann* 2007. *Hermann Róbert*: Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. Budapest, 2007.
- Hermann* 2013. *Hermann Róbert*: Damjanich János Szentesen. In: Negyven–Hatvan. Tanulmányok Labádi Lajos 60. születésnapjára. Szerk. *Georgiádes Ildikó – Tánczos Roland*. Csongrád, 2013. 87–102. o.
- Hermann* 2015. *Hermann Róbert*: A honvesztéstől a honmentésig. Perczel Mór téli hadjárata, 1848. december 14.–1849. január 27. (‘48as könyvtár sorozat.) Budapest, 2015.
- Hermann – Kucza* 2002. *Hermann Róbert – Kucza Péter*: 1848–1849. Szabadságharc a Tápióvidéken. A tápióbecskei ütközet. Nagykáta, 2002
- Hoffmann* 1906. *Hoffmann Arnold*: Az 1848–49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj története. Kassa, 1906.
- Jókai* 1889. *Jókai Mór*: A két menyasszony. In: Forradalmi és csataképek 1848- és 1849-ből. (Jókai Mór Összes Művei. 2/A. k.) Szerk. *Lengyel Dénes – Nagy Miklós*. Budapest, 1989.
- Kaposvári* 1975. *Kaposvári Gyula*: Szolnok város története. I–II. k. Szolnok, 1975.
- Karsa* 1993. *Karsa Ferenc*: Szabadságharcos napló. S. a. r. *Bona Gábor*. Budapest, 1993.
- Katona* (2003.) *Katona Tamás*: Az aradi vértanúk. Budapest, é. n. [2003.] Negyedik, átdolgozott kiadás.
- Kedves* 2006. *Kedves Gyula*: A szolnoki diadal. *Regiment*, 2006. 2. sz. 55–59. o.
- Klapka* 1986. *Klapka György*: Emlékeimből. S. a. r. *Katona Tamás*. Budapest, 1986.
- Kovarik* 1904. *Othmar Kovarik*: Chronik des österreichischen Sechsten Kürassier-Regiments (1701–1867). Berlin–Leipzig, 1904.
- Kovács* 1998. *Kovács István*: „...Mindvégig veletek voltunk.” Lengyelek a magyar szabadságharcban. Budapest, 1998–1999.
- Kovács* 2016. *Kovács István*: „Érdek és szeretet” Lengyel visszaemlékezések a szabadságharcra 1848–1849. Budapest, 2016.
- Landesmann* 1859. *J. Landesmann*: Tagebuch über die Erlebnisse im Kriege und im Frieden vom Jahre 1848 bis 1856. I–II. Heft. Wien, 1859.
- Lengyel* 1897. *Lengyel Sándor*: Az 1848–49-iki évben Szolnoktól fel Pozsonyig, onnan le Világosig történt csatákról és egyebekről. Erzsébetfalva, 1897.
- Nobili* 1851. [*Johann Nobili*]: Der Winter-Feldzug 1848–1849 in Ungarn unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-Grätz. Wien, 1851.

- Reiter-Regimenter 1862–1863. Die Reiter-Regimenter der k. k. Österreichischer Armee. I–III. Bd. Wien, 1862–1863.
- Rüstow* 1866. *Wilhelm Rüstow*: Az 1848–1849-diki magyar hadjárat története. Ford. *Vértesi Arnold*. I–II. k. Pest, 1866.
- Saját kezébe Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból. Szerk. *Böhm Jakab – Farkas Gyöngyi – Csikány Tamás*. Budapest, 1998.
- Stanka* 1894. *Julius Stanka*: Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Erzherzog Carl. №. 3. I–II. Bd. Wien, 1894.
- Szalkay* 1998. Szenttamástól Világosig. Szalkay Gergely emlékirata 1848–1849-ről és a 6. honvédszászlóalj történetéről. S. a. r. *Székelyné Kőrösi Ilona*. (Kecskemétiak a szabadságharcban, I. k.) Kecskemét, 1998.
- Szolnok könyve Szolnok könyve. Szerk. *M. Román Béla – Dr. Pókász Endre – Szutorisz-Szügyi Csongor – Tapasztó Ildikó – V. Szász József*. Szolnok, 2010.
- Victorin* 1879. *Josef Victorin*: Geschichte k. k. siebenten Dragoner-Regimentes Erzherzog Wilhelm von Braunschweig. Wien, 1879.
- Virtsolog* 1871. *Coloman Rupprecht von Virtsolog*: Geschichte des k. k. 60. Linien-Infanterie-Regimentes (Gegenwärtig Gustav Prinz von Wasa). Wien, 1871.
- Von der Revolution Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49. Bearb. *Róbert Hermann, Thomas Kletečka, Elisabeth Gmoser und Ferenc Lenkefi*. Hrsg. *Christoph Tepperberg – Jolán Szijj*. Budapest-Wien, 2005.
- Wrede* 1906. *Alphons von Wrede*: Geschichte des K. u. k. Mährischen Dragoner Regiment №. 6. Wien, 1906.
- Wysocki* 1993. *Józef Wysocki*: Együtt a szabadságért 1848–1849. S. a. r. *Kovács István*. Budapest, 1993.
- Zámbory* 1861. *Zámbory Emil*: Adatok a 3-ik számú (Ferdinánd-) huszár-ezred 1849-iki hadjáratának történetéhez. (Honvédek könyve. Történelmi adat-tár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjáratból. I–II. k.) Szerk. *Vahot Imre*. Pest, 1861. I. k. 74–81. o.

RÖVIDÍTÉSEK

- HL Hadtörténelmi Levéltár, Budapest
- B. u. FML J. Brigade unter FML Jellačić (Másolat: Mikrofilmtár 193. doboz.)
- His. Dom. 1848–49. 52b/15. A szolnoki ferences rendház Historia Domusa. Tomus III. 1848. november–1849. október. (Másolat.)
- 1848–49. VII. 203. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai.

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Budapest
Bács. (III.) hdt. eln. lkv.	P 295. b/32. fasc. A bácskai (később III.) hadtest elnöki levelezőkönyve
Bács. (III.) hdt. pkv.	P 295. b/26. fasc. A bácskai (később III.) hadtest parancskönyve
H 75.	Hadügyminisztérium. Általános iratok
KPA	H 2. Kossuth Polizei Akten
OHB	H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, és a Kormányzóelnökség iratai 1848–1849.
P 295.	A Görgey-család levéltára
KA AFA	Kriegsarchiv Alte Feldakten, Bécs
I. Ak. u. J.	I. Armeekorps unter Jellačić
HA. u. W-G.	Hauptarmee unter Windisch-Grätz

Krisztián Kemény

THE SECOND BATTLE AT SZOLNOK (5 MARCH 1849)

(Abstract)

From among the fights of the 1848–1849 Hungarian War of Independence the Battle at Szolnok on 5 March 1849 is more known by the wide public. This is mostly because of the fact that the Imperial-Royal Army suffered its first really serious defeat here in the main war theatre in 1849, and the victor was General János Damjanich, a leader previously winning fame in the southern parts of Hungary and reaching nation-wide recognition at Szolnok. No wonder then that many “legends” came to be associated with the battle from the beginnings, and already the contemporaries were interested in the events. The popular descriptions containing numerous topoi (the first such writing was the short story *The Two Brides* by Mór Jókai in 1850) had an influence, perceptible even today, on the wider public’s ideas of the battle. Although the summaries of the historical and special military works pointed out many contradictions in the descriptions of the popular writings as early as the late-19th century, their influence remained strong and later infiltrated scholarly papers, too. Using mainly archival sources, this paper endeavours to resolve the contradictions and to clarify, more exactly than previously, the power relations of the two parties, the course of the battle, as well as the losses in human life and material suffered on both sides. By doing so, the paper claims that even though the Hungarian success can be thanked mainly to General János Damjanich, but a large share of the preparatory and basic work was done by Károly Vécsey, an officer undeservedly downplayed by Damjanich.

Krisztián Kemény

DAS ZWEITE GEFECHT BEI SZOLNOK (SOLLNOCK) (5. MÄRZ 1849)

(Resümee)

Von den Gefechten des Freiheitskampfes von 1848-1849 gehört das Gefecht vom 5. März 1849 bei Szolnok für die breitere Öffentlichkeit zu den bekannteren. Dies ist in erster Linie der Tatsache zu verdanken, dass die kaiserlich-königliche Armee im Jahr 1849 auf dem Hauptkriegsschauplatz ihren ersten, tatsächlich schwerwiegenden Verlust hier erleiden musste und dieser Sieg vorrangig von demjenigen János Damjanich errungen wurde, der sich im südlichen Teil des Königreichs Ungarn bereits einen Namen gemacht hatte, jedoch erst durch diesen Sieg landesweite Bekanntheit erlangte. Kein Wunder, dass sich seit jeher zahlreiche „legendäre Geschichten“ um das Gefecht ranken und seine Ereignisse auch schon das Interesse der Zeitgenossen weckten. Populäre Beschreibungen mit zahlreichen Topoi (darunter als erstes die im Jahr 1850 erschienene Novelle *Die zwei Bräute* von Mór Jókai) übten eine im Grunde bis heute spürbare Wirkung auf die Vorstellungen der breiteren Öffentlichkeit vom Gefecht aus. Zwar wiesen die Zusammenfassungen der militärischen Fachautoren und der Historiker bereits ab dem Ende des 19. Jahrhunderts auf zahlreiche Widersprüche in den Beschreibungen dieser Werke hin, blieb die Wirkung dieser auch weiterhin stark und sickerte später auch in die Fachwerke ein. Die vorliegende Studie unternimmt – in erster Linie auf Archivquellen basierend – einen Versuch, die Widersprüche aufzulösen und die Kräfteverhältnisse der beiden Parteien, den Ablauf des Gefechts sowie die auf beiden Seiten erlittenen Personen- und materiellen Verluste genauer als bislang zu klären. Dabei gelangt der Verfasser zur Feststellung, dass zwar der ungarische Sieg erstrangig tatsächlich mit den Namen von General János Damjanich verbunden ist, an der Vorbereitung und Begründung jedoch auch Károly Vécsey eine bedeutende Rolle zukam, der von Damjanich auf unwürdige Weise in den Hintergrund gedrängt wurde.

Krisztián Kemény

LA SECONDE BATAILLE DE SZOLNOK (5 MARS 1849)

(Résumé)

Parmi les affrontements de la guerre d'indépendance de 1848–1849, la bataille de Szolnok du 5 mars 1849 fait partie des batailles connues du grand public. En effet, c'est à Szolnok que l'armée impériale-royale a subi sa première défaite majeure sur le théâtre principal des opérations en 1849. Cette victoire fut l'œuvre du général János Damjanich qui s'était déjà fait un nom dans le Sud du pays, mais sa réputation nationale date de cette bataille. Il n'est donc pas étonnant que de nombreuses légendes soient liées à cette bataille et que ses événements aient éveillé l'intérêt des contemporains. Les descriptions de bataille populaires (la première en date fut le récit « Deux fiancées » de Mór Jókai en 1850) ont eu une influence sur l'opinion publique qui dure toujours. Les historiens et les spécialistes des questions militaires ont eu beau insister sur certaines contradictions de ces descriptions dès la fin du 19ème siècle, celles-ci ont continué à exercer une influence même

sur les ouvrages d'histoire militaire. Principalement basé sur des sources d'archives, cet écrit tente d'expliquer les contradictions et de préciser le déroulement de la bataille, ainsi que les pertes humaines et matérielles. Cette clarification permet de constater que même si la victoire hongroise est liée au nom du général János Damjanich, Károly Vécsey, qui fut éclipsé par le général de manière injuste, a beaucoup contribué au triomphe dès les préparatifs de la bataille.

Кристиан Кемень

ВТОРАЯ БИТВА У ГОРОДА СОЛЬНОК (5 МАРТА 1849 ГОДА)

Резюме

Среди сражений борьбы за свободу в 1848–1849-их годах, к числу более известных широкой публике относится битва у города Сольнок 5-ого марта 1849-ого года. В первую очередь это могло произойти благодаря тому, что в 1849-ом году королевско-императорская армия именно здесь потерпела своё первое действительно тяжёлое поражение, с большими потерями, и эту победу в первую очередь одержал генерал-полковник Янош Дамьянич, который уже завоевал авторитет в южных районах, и стал общеизвестным по всей стране благодаря победе в битве у города Сольнок. Поэтому не удивительно, что в связи с этой битвой с самого начала прилагалось много «легендарных историй», и эти события вызвали интерес даже и у современников. Популяризированное описание, содержащее многочисленные топосы (в том числе первый рассказ Мора Йокаи «Две невесты» в 1850-ом году), по сути дела до сих пор оказывает осязаемое влияние на представления более широкой общественности в отношении битвы. Несмотря на обобщения военных специалистов и историков уже с конца XIX. века указывающих на некоторые противоречия в описаниях этих произведений, влияние их сохраняется и в дальнейшем просачивается в позднейших работах специалистов. Настоящий документ, опираясь главным образом на архивные источники, пытается разрешить противоречия и более точно выяснить соотношения сил обеих сторон в ходе битвы и наряду с этими на человеческие и материальные жертвы, понесенные с обеих сторон. В ходе этого он устанавливает, что хотя успех венгров в первую очередь действительно связан с именем генерала Яноша Дамьянич, но в его подготовке и обосновании значительная часть успеха также выпала на Карой Вечеи отодвинутого им на задний план.

Hadi és más
nevezetes
történetek